

1595 Tarihli Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Ahışa'da Geçen Türkçe Kökenli Kişi Adları Üzerine*

Sinan Uyğur**

Özet

1578 tarihinde Osmanlılar tarafından fethedilip 1828'de Ruslar tarafından işgal edilen, 1944'te ise Müslüman ahalisi sürgüne gönderilen Ahışa'nın fethini müteakip tahriri 1595'te yapılmış olup bu defterin bir nüshası Ankara'da Tapu Kadastro Genel Müdürlüğünde, bir nüshası da Tiflis'te Sakartvelos Sahelmtzebi Muzeumide bulunmaktadır. Defter bölgenin ekonomik, mülki idare yapılanmasını göstermesi bakımından tarih araştırmalarında önemli bir yere sahip olduğu gibi defterde vergi mükelleflerinin isimlerinin yer alması onu Türk dili ve kültürü açısından değerli kılmaktadır. Ancak defterdeki zengin kişi adları malzemesi daha önce konunun uzmanı olmayanlar tarafından yüzeysel olarak değerlendirilmiş ve defterdeki kişi adlarından hareketle bölgenin etnik yapısı hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur. Bildirimizde defterle ilgili evvelce yapılan bu çalışmalar irdelenerek defterde kayıtlı Türkçe kökenli kişi adları tarihi Türk lehçelerinin ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı bakımından incelenip bu adların hangi Türk lehçelerinden izler taşıdığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahışa, ad bilimi, kişi adları bilimi, Kıpçaklar

On Personal Names of Turkish Origin in the Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Ahışa Dated 1595

Abstract

One copy of this book that was made about in 1595 is in the General Directorate of Land Registry and Cadastre in Ankara and another one is in Sakartvelos Sahelmtzebi Muzeumi in Tbilisi just after following the conquest of Ahışa whose Muslim people were exiled in 1944 and it was conquered by

* Bu makale IBAD-2017 2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences'te sözlü sunulan bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, turkoloji@yahoo.com. (ORCID ID: 0000-0002-8021-0301)
(Makale Gönderim Tarihi: 15.05.2017, Makale Kabul Tarihi: 15.08.2017)

Ottomans in 1578 and occupied by Russians in 1828. The book both has an important place in historical researches in the way of showing that the economic and civilian administration structuring of the region and inclusion of the names of the taxpayers makes it valuable from the point of Turkish language and culture. However, the names of rich person in the book have been evaluated superficially by those who have not been experts before, and have been made inferences about the ethnic structure of the region based on these names in the book. We will examine these previous studies about the book and discuss the names of the Turkish people recorded in the book from the point of phonetics of the historical Turkish dialects, morphology and vocabulary, and will be emphasized on these names that bear trace which of Turkish dialects.

Keywords: Ahiska, onomastics, anthroponymy, Kipchaks

Giriş

Ad biliminin alt kolu olan kişi adları bilimi, kişilere verilen adların verilmiş süreçleri, yapılaş özellikleri ile ilgilenen bir bilim dalıdır. Kişi adları bir toplumun dini, sosyal yapılanışı, hayat tarzı, inançları, ilişkili oldukları topluluklar hakkında elimize veri sunması sebebiyle önem arz etmektedir. Yani bir toplumda kullanılan kişi adlarına bakılarak o toplumun geçmişi ile ilgili pek çok verinin yanında hâlihazırda hangi temayüller içinde olduğunu da tespit etmek mümkündür. Bu bakımdan bugün nüfus kayıtlarındaki isimler üzerine çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Osmanlı Devletinin arşivcilik geleneği sayesinde henüz daha emekleme aşamasında olmak üzere tarihçiler tarafından Osmanlı devrinde kullanılan kişi adları üzerine de bir kısım çalışmanın yapıldığı görülmektedir¹.

Osmanlı Arşivleri Türk kişi adları bilimi için paha biçilemez bir hazinedir. Osmanlı toplumunu anlamamıza yardım edecek hüviyette

¹ Yılmaz Kurt, "1525 Tarihinde Adana Sancağında Türkçe Kişi Adları Üzerine", *BALTAM Türklük Bilgisi 2*, Balkan Turkoloji Araştırmaları Merkezi, Prizren, Mart-2005, s.72-83; Ali Açıklı, "Artukabad Kazasında Türk Kişi Adları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, Elazığ, 2003, s. 305-335; Mehmet Hazar, "Artukoğulları Zamanında Dedekorkut Kitabı'ndaki Kişi Adları", *Turkish Studies*, Volume 3/1, Winter 2008, s. 22-33; Ahmet Aydın, "Ağrı Civarında Kişi Adları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2009, Sayı 13, Erzurum, s. 227-236.

olan kişi adları Osmanlı arşiv belgelerinin hemen hemen bütün evrak türlerinde yer almakla birlikte şerhiye sicilleri, cebe defterleri, avarız defterleri ve bilhassa mufassal tahrir defterlerinde daha çok yer tutmaktadır. Ne yazık ki bu evraklarda çoğu erkek adı kayıtlıdır. Kadın adları ise pek nadir tespit edilebilmektedir ve toplumun yarısının dinî, içtimaî, kültürel temayüllerini anlamamız mümkün olmamaktadır.

Fatih döneminde fethine başlanıp III. Murad devrinde 1578'de Lala Mustafa Paşa eliyle fethedilen Atabeg Yurdu'nun 1595 tarihli Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Ahışa isimli vergi defteri de kişi adları hususunda bize çokça malzeme sunan bahsettiğimiz evraktan birini oluşturmaktadır. Defterin fethine yakın bir tarih taşıyor olması burada yer alan gerek yer adları gerekse kişi adları alanında fetih öncesi dönemle ilgili bize ehemmiyetli malumatın ulaşmasını sağlamaktadır. Bu defterin iki nüshası olup biri Ankara'da Tapu Kadastro Genel Müdürlüğünde Tapu Tahrir Defterleri Fonunda TADB.TTD fon kodu ve 130 defter numarasıyla yer almaktadır. Biri ise Tiflis'te Sakartvelos Sahlntsipu Muzeumide Turkuli Helnatseri Bölümünde 478 numarada bulunmaktadır. Defterde Ahıska'ya bağlı Güney, Kuzay, Ude, Kobliyan, Azğur, Altunkale, Oshe, Aspinza ve Çeçerek Nahiyeleri, Hirtus'a bağlı Hirtus, Meşecavahet ve Bozmert Nahiyeleri, Ahalkelek'e bağlı Akşehir, Tümüük ve Niyaliskur Nahiyeleri, Çıldır'a bağlı Canbaz, Kenarbil ve Kurdkalesi Nahiyeleri, Poshov'a bağlı Güney ve Kuzay Nahiyeri, Bedre'ye bağlı Bedre ve Kaşvet Nahiyeleri, Penek'e bağlı Penek, Kemhis ve Peneskirt Nahiyeleri ile Ardahan-ı Bozorg'a bağlı Güney, Kuzay ve Meşe Nahiyelerindeki vergi cinsleri, miktarları ve mükelleflerinin isimleri yer almaktadır². Defterin Tiflis'teki nüshası Sergi Cikia tarafından Tiflis'te üç cilt olarak neşredilmiştir³. Türkiye'de ise defterin bilimsel yayını bir tarafa üzerine ciddi bir çalışma yapılmamıştır.

Fuat Köprülü'nün talebesi ve Gürcistan Türkolojisinin kurucu Sergi Cikia'nın bu defter üzerine yaptığı çalışma için büyük oranda başarılıdır denebilir. Ancak defterde kullanılan yazı sisteminin hatt-ı siyakat olması, elbette bu yayında döneminin dillerine ve kültürlerine

² Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Ahışa, TADB.TTD 130, 1595.

³ Sergi Cikia, *Gurcistanis Vilaietis Didi Davtari*, I. Cilt, İzdatelstvo Akademii Nauk Gruzinskoy SSR, Tbilisi, 1947.

yeterince hakim olamayan Sergi Cikia için pek çok hatayı beraberinde getirmiştir. Hatt-ı siyakatta harflerin ekserisinin noktasız yazılması sebebiyle Cikia'ya geniş bir hareket alanı oluşmuştur. Açık biçimde "اتانيك" şeklinde noktalaması gerektiği yerde "انانيك", veyahut açık okunabilecek "نوعاح"⁴, "نوعان"⁵, "دانلو"⁶, "بالكور"⁷, "نورك"⁸ adlarını noktasız, "بلان"⁹, "حاولغه"¹⁰, "اورانه"¹¹ gibi bazılarını da eksik noktalı olarak yazmasında siyakat hattının etkisi olduğu gibi onun siyasî eğilimlerinin de etkisi yadsınamaz. Bu çalışmada Cikia'nın bu yayını esas alınmış; ancak Cikia'nın kendi yorumunu da katarak Arap harfleri ile yeniden dizdiği kişi adları, tarafımızdan Tarihî Türk Lehçelerinin söz varlığı ve Türk kişi adlarına binaen siyakat hattının imkanları çerçevesinde yeniden yorumlanmıştır.

Defterde, yukarıda zikredilen coğrafyada yaşayan, vergi vermekle mükellef müslim ve gayri müslim ahalinin verdiği vergi cinsleri, miktarlarının da kaydedildiği görülmektedir. Bu bakımdan defter bölgenin sosyal, ekonomik, siyasî yapılanması ile ilgili değerli bilgileri içermektedir. Ayrıca liva, sancak, nahiye, köy, mezra, su isimleri gibi ad bilimini ilgilendiren pek çok veri de burada kayıtlıdır. Ancak defterde bütün bunlardan daha zengin kişi adları alanıyla ilgili dönemin ve coğrafyanın tarihine ışık tutabilecek malzeme de yer almaktadır. Kişi adlarının onları temeyyüz ettirecek akrabasıyla birlikte -çoğunlukla baba ismiyle birlikte- kaydedilmesi bu alandaki veriyi daha da değerli kılmaktadır. İbranice, Ermenice, Gürcüce, Farsça, Arapça, Yunanca gibi dillerin yanı sıra Türkçe kökenli kişi adları da kayıtlıdır. Hemen hemen bölgenin her yerinde kullanıldığı görülen Türkçe kökenli kişi adlarının nasıl olup da bölgede yer aldığı hususunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır.

Marika Cikia'ya göre buradaki Türkçe isimler "kütüğe geçirilen İslamlaşan kişilerin adlarıdır. Bu bölgede nüfusun Müslümanlığı kabul

⁴ Cikia, a.g.e., s. 118.

⁵ Cikia, a.g.e., s. 206.

⁶ Cikia, a.g.e., s. 68.

⁷ Cikia, a.g.e., s. 181.

⁸ Cikia, a.g.e., s. 340.

⁹ Cikia, a.g.e., s. 351.

¹⁰ Cikia, a.g.e., s. 105.

¹¹ Cikia, a.g.e., s. 300.

etmesinden sonra İslamiyete ait isimler hızla yayılmıştır.”¹². Cikia'nın yargısı İslamlaşan kişilerin adlarının değişmesi açısından kısmen doğru olsa da “veled-i Abdullah”¹³ kaydıyla yer alan İslamlaşanların sayısı oldukça azdır ve İslamlaşanlara dinî kaygılarla Türkçe kökenli kişi adları yerine Arapça kökenli isimler verildiği görülmektedir. Zaten bölgenin 1578'de Osmanlılar tarafından fethinin tamamlanıp 1595'te tahririnin yapılması arasında geçen 17 yılın bir toplumun değişmesi için yeterli süre olduğu da söylenemez. Ayrıca defterde bölgeye toplu bir göç de kaydedilmemiştir ve bunun bir işaretine de rastlanılmamıştır. Haydi diyelim ki “karakös veled-i salaman”¹⁴, “dünder veled-i tandile”¹⁵, “turmuş veled-i vasil”¹⁶, “timür veled-i mığırdıç”¹⁷ bu şekilde açıkladık, peki “rubin veled-i oğlana”¹⁸, “rosap veled-i çaruha”¹⁹, “yivane veled-i kür melik”²⁰, “basil veled-i duran”²¹, “tomas veled-i tuman”²², “ğonye veled-i buğaç”²³ gibi baba ismi Türkçe oğul ismi Hristiyanlıkla ilgili isim taşıyanlar veya “karagöz veled-i atabig”²⁴, “göğiçe veled-i çalaba”²⁵, “arşlan veled-i ağbuğa”²⁶, “songula veled-i bayındur”²⁷, “kaytmas veled-i ulubeg”²⁸, “kharabeg veled-i ala”²⁹ gibi hem baba ismi hem oğul ismi Türkçe olanları açıklamak nasıl mümkün olacaktır.

Marine Janashia benzer bir görüştedir. Ona göre de Türkçe özel

¹² Marika Cikia, “Gürcistan Vilayeti'nin Mufassal Defterinde (1595) Kullanılan Öz Türkçe Adlar”, *XIII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999)*, Ankara, TTK Yay., s. 1520.

¹³ Cikia, a.g.e., s. 374, 391, 397.

¹⁴ Cikia, a.g.e., s. 350.

¹⁵ Cikia, a.g.e., s. 424.

¹⁶ Cikia, a.g.e., s. 391.

¹⁷ Cikia, a.g.e., s. 348.

¹⁸ Cikia, a.g.e., s. 195.

¹⁹ Cikia, a.g.e., s. 229.

²⁰ Cikia, a.g.e., s. 323.

²¹ Cikia, a.g.e., s. 373.

²² Cikia, a.g.e., s. 412.

²³ Cikia, a.g.e., s. 118.

²⁴ Cikia, a.g.e., s. 391.

²⁵ Cikia, a.g.e., s. 212.

²⁶ Cikia, a.g.e., s. 233.

²⁷ Cikia, a.g.e., s. 236.

²⁸ Cikia, a.g.e., s. 286.

²⁹ Cikia, a.g.e., s. 353.

isimler Gürcüceye XVI. yüzyıldan itibaren nüfuz etmeye başlamıştır³⁰. Ancak Türkçe kökenli kişi adlarının daha önceki Gürcü kaynaklarında geçtiği bilinmektedir. Burada iddiaları iyi anlamak lazımdır. Her iki araştırmacı da Gürcü kaynaklarında veya Osmanlı kayıtlarında bu coğrafyada geçen Türkçe kökenli isimlerin etnik olarak Gürcü olanlar tarafından kullanıldığını, yani bu isimleri burada meskun Türklerin kullanmadığını iddia etmektedirler. Gürcülerin coğrafyayı vatanlaştırma çabalarının bu görüşte etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak gerek Gürcüce kaynaklardaki Türkçe isimler, gerekse elimizdeki defterdeki kişi adları bu coğrafyanın bütününün olmasa da büyük bir kısmının İslam olmayan Hristiyan Türklere meydana geldiğini göstermektedir. Ayrıca bu iki çalışmada tespit edilip yayınlanan kişi adları malzemesi ve bunlar üzerine yapılan inceleme de sathidir.

Fahrettin Kırzioğlu ise defterdeki Türkçe kökenli kişi adlarının Kıpçaklara ait olduğuna işaret ederek bugün de bu coğrafyadaki ahalinin Türkçe konuştuğunu ve onların devamı olduğunu ifade etmektedir³¹. Yunus Zeyrek de defterde ismi geçen ahalinin Kıpçak olduğunu, buradaki Gürcü ve Hristiyanlık isimlerinin ise buradaki ahalinin Hristiyan olmasının ve aynı devlet çatısı altında yaşamının getirdiği bir sonuç olduğunu dile getirerek Marika Cikia'nın tebliğindeki sapmaları tenkit etmektedir³².

Defterde tarafımızdan tespit edilen beş yüzden fazla en az bir parçası Türkçe kökenli kişi adı dil bilimi açısından incelendiğinde Kırzioğlu ve Zeyrek'in görüşlerinin haklılığı anlaşılmaktadır. Gürcü araştırmacıların iddia ettiği gibi Türkçe kişi adları diller ve kültürler arasında etkileşim sonucu bu coğrafyada kullanılıyor olsaydı bu Gürcülerin dış etkenlere çok açık olduklarını göstereceği için bugün Gürcistan'da Gürcülerin tamamıyla Türkleşmiş ve İslamlaşmış olmaları gerekmez miydi? Ancak görülüyor ki bugün bölgede Hristiyan Gürcülerin yanında hâlen Gürcüce konuşan ve İslam olan nüfus da

³⁰ Marine Janashia, "Gürcü Dilindeki Türkçe Kökenli Özel İsimler", (Çev. Ali Ertuğrul ve Alexander Chulukhadze), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkoloji Dergisi*, Sayı 17, 2010, s. 117.

³¹ Fahrettin Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, TTK Yay., Ankara, 1992, s. 162-180.

³² Yunus Zeyrek, *Posof'un Çizgileri*, Kozan Ofset, Ankara, 2004, s. 150-151.

mevcuttur. Belki defterde kayıtlı Türkçe kökenli kişi adları kırk elli kadar olsaydı Gürcülerin iddiaları daha tutarlı olabilirdi. Defterden tespit edilen ve makalenin sonunda verilen Türkçe kökenli kişi adları listesini incelendiğinde bu adların milletler arasındaki ilişkiler sonucu ödüncülemeyle bir başka millet ve din mensuplarınca kullanılabilmesinin pek de mümkün olamayacağı açıktır. Ayrıca Ahışa Defterindeki isimlerin dil özelliklerine bakıldığında bu isimlerin Oğuz Türkçesinden ziyade Kıpçak Türkçesi özellikleri taşıdığı ortaya çıkmaktadır. O hâlde bölgedeki Kıpçak varlığının serüvenini burada zikretmek ve bu kişi adların kaynağını tarihî olarak izah etmek yerinde olacaktır.

8. yüzyıldan bu yana varlıkları bilinen Kıpçaklar için kullanılan adları Pritsak, “Kıpçak”, “Kuman” ve “Kun”un yerli, “Polovets”, “Pallidi”, “Valwen” ve “Xarteks” adlarını ise yabancı adlar olarak tasnif etmektedir³³.

1109 yılında Kıpçak başbuğlarından en kuvvetlisi Bonyak'ın Kiyev'de bir çarpışmada ölmesi, Şaruhan ile Tugor Han'ın sahneden çekilmeleri ve 1109, 1111, 1116 yıllarında Ruslar karşısında alınan mağlubiyetler³⁴ Kıpçaklar için yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Şaruhan'ın yerine geçen oğlu Atrak, 1095-1096 yıllarında Kıpçakların bir kısmını doğuda Osetler'in yanına yerleştiren Kıpçaklarla güneydeki Gürcüler arasındaki ilişkiler de sıkılaştırmıştır³⁵.

Bu dönemde Gürcistan'da ise tarih sahnesinde Kurucu David (1089-1125) olarak tanınan David vardı. 11. yüzyılın ilk yarısından itibaren Oğuzlar karşısında sürekli gerileyen Gürcüler IV. Bagrat (1027-1072) ile Prens Liparit arasındaki iç mücadeleler ve yapısal bozukluklar sebebi ile daha da savunmasız bir hâlde düşmüşlerdi³⁶. Giorgi döneminde de (1072-1089) Selçukluların üstünlüğü devam etti. Giorgi'nin yerine geçen Kurucu David ise Haçlı Seferlerinin, Anadolu'daki iç mücadelelerin getirdiği imkanları gördü. Bu fırsatlardan

³³ Omeljan Pritsak, “Polovetsler ve Ruslar”, (çev.: Eşref Bengi Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 94, Şubat 1995, s. 153-154.

³⁴ Ahmet Gökbel, *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 53.

³⁵ Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi -Güney Kafkasya 1220-1346-*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2015, s. 3.

³⁶ Nikoloz Berdzenişvili ve Simon Canaşıa, *Gürcüstan Tarihi*, Sorun Yay., İstanbul, 2000, s. 134-142.

yararlanabilecek düzenli ve disiplinli bir ordusunun olmayışı sebebiyle yeni arayışlara giren David siyasetten uzak duran daimî bir ordu kurma fikriyle Kafkasların kuzeyindeki Kıpçaklarla ilişkiler geliştirmeye çalıştı, buradan paralı asker toplayıp ülkesine getirdi³⁷. 1109-1110'da ise Kıpçak başbuğu Atrak'ın kızı ile evlenerek³⁸ önemli bir siyasî güç kazandı. 1103'ten 1116'ya kadar Ruslar karşısında iyice gerileyen Kıpçakların beyi Atrak 1118'de damadı David'in daveti üzerine Daryal Geçidinden Gürcistan coğrafyasına 40000 kişilik bir birlik ve bunların aileleri ile birlikte göç etti³⁹. Yani bu 200 ile 300 bin arasında büyük bir nüfus hareketiydi ve bölgenin demografisinde önemli değişiklikler meydana getirdi. Kısa süre sonra Atrak bozkıra geri dönse de ülkeye göç eden Kıpçakların büyük bölümü Gürcülerin yanında kaldı⁴⁰. David, Gürcistan coğrafyasına yerleştirilen Kıpçaklar sayesinde 1120'de, Gürcistan'da kışlayan Türkmenler üzerine saldırıp bunları imha, esir ve kaçırmaya mecbur etti⁴¹. 1021'de Borçalı çayı boyunu ele geçiren Gürcü Kralı, Kür'den Penek'e kadar olan bölgeyi ele geçirerek aynı yıl Didgori'de birleşik Türk ordusunu yenilgiye uğrattı⁴². Gürcü-Kıpçak ordusu 1122'de Tiflis'i, 1123'te Dmanis, Somkhet kalesi, Terunakan, Kazvin, Borbert, Manas-Gormi, Nalincakar, Göle, İspir, Buyutakur ve Oltu'yu zaptetti⁴³.

1124'te Kafkas geçitlerini tutmak için harekete geçen David ordusundaki Kıpçakların soydaşlarıyla savaşmak istememeleri üzerine Temürkapı kumandanı ve kendisine bağlı Kıpçaklar tarafından bozguna uğrattıldı. 1125'te Hartli'de kışlayan Kıpçakların Kür ve Çoruh havzasında kışlayan Türkmenlere saldırarak Ahılkelek'i işgal ettikleri ve

³⁷ Berdzenişvili ve Canaşa, a.g.e., s. 142.

³⁸ İbrahim Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yay., Trabzon, 2007, s. 135.

³⁹ Kartlis Tskhovreba, (*A History of Georgia*), Trans.: Dmitri Gamq'relidze, Ed.: Roin Metreveli and Stephen Jones, Tbilisi: Georgian National Academy of Sciences, Artanuji Publishing, 2014, s. 178-179.

⁴⁰ Ömer Subaşı, "XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hâkimiyeti", *Turkish Studies*, Volume 8/5, 2013, s. 724.

⁴¹ Gökbel, a.g.e., s. 57.

⁴² İbrahim Tellioglu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Serander Yay., Trabzon, 2009, s. 77-78.

⁴³ Tellioglu, XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri, s. 80-81.

Oltu'yu yaktıklarını tarih kaydetmektedir⁴⁴. Kral III. Giorgi (1156-1184) zamanında Gürcistan'da iç karışıklıklarda asi Orbelian ailesinin ortadan kaldırılmasında rol oynayan Kıpçaklardan Kubasar ve Kutlu Aslan devlet yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Tamara (1184-1213) döneminde ise kuzeyden Kıpçak başbuğunun kardeşi Sevinç idaresinde yeni Kıpçak kitlelerinin ülkeye gelmesi ile Gürcistan, tarihinin en parlak dönemini yaşamıştır⁴⁵. Gürcistan Kroniği'nde yeni gelen Kıpçakların Kür, Alget, Ktzia ve Kür-Vaçar nehirleri kıyılarını kaplamış oldukları ifade edildiğine göre⁴⁶ bir hayli kalabalık oldukları anlaşılıyor.

13, 14 ve 15. yüzyıllarda sırasıyla Harezmi, Moğol, Timurlu, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlılar arasındaki mücadelelerle şekillenen bu coğrafyada Kıpçakların Saatabago (Atabeg Yurdu) denen özerk bir yapı içinde yer aldıkları görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet döneminden III. Murad dönemine kadar Osmanlılar tarafından kısım kısım fethedilen Atabeg Yurdu⁴⁷ 1828'den 1921 Moskova Antlaşmasına kadar tedrici olarak kaybedilmiş ve buranın bir bölümü yeniden elde edilmiştir. Sınırlarımızın dışında kalan Ahıska'nın Türk ve Müslüman ahalisi ise Gürcü ve Ruslar tarafından geldikleri yer olarak düşünülen Türkistan coğrafyasına sürülerek yok edilmek istenmiştir.

Bugün de Gürcistan hükümeti tarafından ata baba topraklarına kabul edilmeyen halk, eğer etnik olarak Gürcülerin iddia ettiği gibi Türkçe kişi ismi taşıyan Gürcülerden oluşsa idi bir sorun olarak görülmezler ve onlar için kardeşliğin gereği yerine getirilirdi. Bu bakımdan da Gürcü Türkologların defterde geçen Türkçe kökenli kişi adlarının çoğunu görmezden gelmeleri, bu kişi adlarının sadece ödünçleme olduğunu dillendirmeleri, Atabeg Yurdu'nda yaşayanların etnik olarak Gürcü olduklarını savunmaları, daha sonra İslamlaşma ile birlikte Türkleşmenin meydana geldiğini dillendirmeleri basit bir ideolojik saplantıdan başka bir şey değildir. Bölgedeki maddi ve manevi Türk kültür öğelerinin tahribatı ve görünmez hâle getirilmesi, kadim Ahıska halkının vatanlarına dönüşüne izin verilmemesi, dönme

⁴⁴ Gökbel, a.g.e., s. 58.

⁴⁵ Gökbel, a.g.e., s. 58-59.

⁴⁶ *Kartlis Tskhovreba*, s.255.

⁴⁷ Nebi Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, basılmamış doktora tezi, İstanbul, 2000, s. 44-167.

isteyenlere dinî ve etnik kabullenmeler için baskı uygulanması elbette Gürcistan Türkologlarının 1595 tarihli Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Ahışa'da kayıtlı Türkçe kökenli kişi adlarının bölgedeki mevcudiyetinin sırrına vakıf olduklarını göstermektedir. Bu bakımdan da bahsedilen defter bölgede sadece Türkler için değil 16. yüzyılda bu coğrafyada var olan diğer milletler cihetinden de büyük önem taşımaktadır. Osmanlıların, bugünkü devletlerin aksine, dünyayı ırklar üzerinden değil dinî mensubiyetler açısından tasnif etmesi de defterdeki malumatın sahihliğinin önemli bir umdesidir.

Aşağıda 1595 tarihli Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Ahışa'da kayıtlı Türkçe kökenli kişi adları ses bilgisi, şekil bilgisi, söz varlığı ve söz dizimi açısından değerlendirilip burada yaşayan ahalinin dilinin hangi tarihî Türk lehçesinden izler taşıdığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Ses Değişimleri Bakımından

Ünlüler

e > i

“Beg” kelimesinde düzensiz olarak “e”nin “i”leştiği görülmektedir. Belki burada bir kapalı “é” sesi de düşünülebilir. Özellikle “beg” kelimesinin “big” olarak da kaydedilmiş olması elimize önemli bir ipucu sunmaktadır. Bu kelime tarihî lehçelerden Köktürkçede “beg”⁴⁸, Uygurcada “beg”⁴⁹, Karahanlı Türkçesinde “beg” ve “big”⁵⁰, Harezmi Türkçesinde “beg, bey, bég, big, bik”⁵¹, Eski Türkiye Türkçesinde ekseri “beg”, nadir de olsa Dede Korkut Kitabı gibi birkaç eserde “big”⁵², Kıpçak Türkçesinde “beg, bey, big, biy, bi”⁵³, Çağatay Türkçesinde ise “beg, bey, bég, big, bik”⁵⁴ şeklindedir. Dolayısıyla sadece bu ses

⁴⁸ Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford At The Clarendon Press, London, 1972, s. 322.

⁴⁹ Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 25.

⁵⁰ Ahmet Bican Ercilasun - Ziyat Akkoyunlu, *Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti't-Türk*, TDK Yay., Ankara, 2014, s. 580-586.

⁵¹ Suat Ünlü, *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yay., Konya, 2012, s. 85.

⁵² Burhan Paçacıoğlu, *Türkçenin VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*, Kesit Yay., İstanbul, 2016, s. 126.

⁵³ Recep Toparlı vd., *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 2003, s. 30.

⁵⁴ Suat Ünlü, *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yay., Konya, 2013, s. 115.

değişikliğine dayanarak bölgede Oğuz dışı Türk varlığından - muhtemelen Kıpçak- varlığından bahsetmek mümkündür.

atabig	اتابيك	224	bigе	بيکه	246
atabig	اتابيك	328	satubig	سابو بىك	393
atabig	اتابيك	343	sübig	سوبىك	346
bigе	بيکه	184	inüge	اينوكه	322

-u > -i

Bir diğer lehçe belirleyici ses değişimi de kelime sonundaki düzleşme temayülüdür. Eski Türkiye Türkçesinde görülen, bir kısmı Eski Türkçeden tevarüs ettirilen ve bir kısmı da tarihî süreçte ortaya çıkan kelime sonundaki yuvarlaklaşmaya karşılık, Kıpçak Türkçesinde bu yuvarlak ünlülerin düzlük yuvarlaklık uyumunun da dışına çıkarak düzleşme temayülü içinde olduğu Kıpçak Türkçesi metinlerinden anlaşılmaktadır⁵⁵. Defterde tepeşit edilen kişi adlarının bir kısmında Tarihî Kıpçak Türkçesine uygun olarak kelimelerin hem düz hem yuvarlak ünlülü şekillileri mevcuttur.

ağurlı	اغورلى	35	saçıbeg	سحى بك	399
ağurlı	اغورلى	123	şarıbeg	صارى بك	352
ağurlı	اغورلى	225	şarıbeg	صارى بك	383
atalı	اتالى	471	taşlıgöl	طاشلى كول	175
aynalı keşiş	ابنالى كئيش	96	ulı	اولى	471
eçkiyara	احكى باره	97	ulı beg	اولى بك	49

o > a

“soğuk” kelimesi aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi metnimizde “savuk” şeklindedir. “soğı-“ kökünden geldiğini ifade eden Clauson kelimenin tarihî Türk Lehçelerindeki şekillerini verdikten sonra “savuk” şeklinin Osmanlıda daha az yaygın olduğunu belirtmektedir⁵⁶. Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde kelimenin “sovuk”, “savuğ”, “savuk”, “şoyuk”,

⁵⁵ Recep Toparlı, *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin*, TDK Yay., Ankara, 1992, s. 65.

⁵⁶ Clauson, a.g.e., s. 808.

“suvuk”⁵⁷ şekilleri de mevcuttur. Harezmi-Altınordu sahasında “sowuk, sovuq, savuk, sawuk”⁵⁸, Çağatay Türkçesinde “savuk, savuğ, suvuq”⁵⁹ farklı şekillileriyle geçmesi de kelimenin hangi lehçeye mahsus olduğunu anlamamızı güçleştirmektedir.

savukya	سوقيا	444
şavukya	صوقيا	430
şavukyaz	صوقياز	423

Ünsüzlerde

Ünsüz Değişimleri

b > m

Söz başında “b”lerin “m” olması Kıpçak Türkçesinde sıkça görülen bir ses değişimidir⁶⁰. Aşağıdaki örneklerin Eski Türkiye Türkçesi karşılığı olanlar bu lehçede “b”li şekilleri ile karşımıza çıkmaktadır.

mağladı	مغلادى	434	mağana	مغانه	437
mamuğa	ماموقه	19	mindî	مندى	358
mañgır	مانگر	153	mindî	مندى	493

b > v

Eski Türkçedeki söz başı “b”lerinin bazılarının “v”leştiği görülmektedir. Eski Türkiye Türkçesinde de görülen bu özelliğe Kıpçakçada daha az rastlanmaktadır.

virdi	ويردى	345
virmiş	ويرمش	348

⁵⁷ Toparlı vd., a.g.e., s. 229-243.

⁵⁸ Ünlü, *Harezmi Altınordu*, s. 529.

⁵⁹ Ünlü, *Çağatay Türkçesi*, s. 955.

⁶⁰ Nikolay Aleksandroviç Baskakov, *Türk Dillerinin Tarihî-Tipolojik Sesbilimi*, (Çev. Kenan Koç – Oktay Selim Karaca), Multilingual Yay., İstanbul, 2006, s. 133-159.

ç > ş

Kıpçak Türkçesinde kelimenin başında ortasında ve sonunda bazı kelimelerde “ç”ler sızıcılaşarak “ş”leşmektedir⁶¹. Defterde bu gelişmeye koştut olarak aşağıdaki kelimelerde “ş”leşme meydana gelmiştir. Bugünkü Kıpçak Türkçesi lehçelerinden biri olan Dobruca Tatar Türkçesinde de “ş”leşme genel bir temayüldür⁶².

abaşa	اباشه	192	şavlı	شولى	413
ağaş	اغاش	276	şavuş	شاوش	121
keşe	كشه	415	şavuşa	شوشه	35
oğlanşa	اوغلانشه	474	şagabüre	شغابره	168
şalabi	شلابى	107	şıda	شيدا	422
şalka	شالكه	162			

t > d

Güney-batı lehçeleri özelliklerinden olan t- > d- değişimi Kıpçakçanın belirleyici özelliklerinden biri değildir⁶³. Bununla birlikte Kıpçakçada da tarihî metinlerde bir kısım “t” ile başlayan kelimelerin bu ünsüzünün tonlulararak “d”leştiği görülür. Ahıska Defterinde geçen bazı kişi adlarında da söz başında “d”leşmeler gözlenmektedir.

datlu	داتلو	68	dilbende	ديلبنده	241
davşan	داوشان	457	dilenci	دلنجى	355
degirmençi	دكرمنجى	329	direk	ديرك	87
delü	دلو	270	dodağ	دودخ	389
delüoğlu	دلواوغلى	276	dolıbeg	دولسبك	374
demürçi	دمورجى	86	dölençi	دولنجى	218
demüre	دموره	35			

⁶¹ Toparlı vd., a.g.e., s. 2-294.

⁶² Ciden Sena Menabit, *Yazılı ve Sözlü Kaynaklara Dayalı Romanya Türklerinin Dili ve Söz Varlığı*, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 2006, s. 69; Nazmiye Murtazayeva, *Kırım Türkçesi Romanya Köstence Ağzı*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya, 2010, s. 36.

⁶³ Ali Fehmi Karamanlioğlu, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 18.

g > v

Kıpçak Türkçesinde söz içi ve sonunda “g”lerin “v”leşmesi yaygın bir ses değişimidir⁶⁴. Metnimizde de aşağıdaki örneklerde Kıpçakçada görülen bu ses değişimi az sayıda örnekte tespit edilmiştir.

ayuva	ابووا	129	şavukya	صوقيا	241
aruvça	اروحه	221	şavukyaz	صوقياز	355
kativa	كابوا	130	yavlıoğlu	باولی اوغلی	87

k > g

Defterin yazım özelliği sebebi ile söz başı “k”lerinin “g”leştiğini söylemek zor olsa da bu ünsüz ile başlayan kelimeler bölgenin bugünkü ağzına göre okunmuştur. Ancak 16. yüzyılda bu kelimelerin hangi ünsüzle telaffuz edildiğini söylemek güçtür.

gedmiş	گدمس	41	gökçe	کوکچه	300
gelegidür	کلاکندور	173	göküse	کوکوسه	60
gevde	کوده	284	göngül	کونکل	19
geymez	کیمر	340	görülgen	کورول کان	138
gezdin	کزدین	79	görür	کورور	21
gezegedür	کره کدور	460	gözel	کوزل	244
göçere	کوچاره	120	gözelbeg	کوزل بک	324

ğ > g

Bu sızıcılışma hadisesine söz içinde olduğu gibi söz başında da rastlanmaktadır. Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde de az sayıda örnekte söz başında “ğ”laşma dikkat çekicidir.

ağbuğa	اغبوغه	233	ğalagan	غالاکان	488
ağça	اغچه	466	çağal	چاغال	43

⁶⁴ Karamanlıoğlu, a.ge., s. 16; Hanifi Vural ve Recep Toparlı, *Kıpçak Türkçesi*, Seyran Yay., Sivas, 2000, s. 18; Galip Güner, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Kesit Yay., İstanbul, 2013, s. 94.

ķ > ħ

Eski Türkiye Türkçesinin I. grup ağızlarında pek görülmeyen ve III. grup ağızlarının belirleyici özelliği olan⁶⁵ bu sızıcılaşma olayı Kıpçak Türkçesinde yaygın bir ses değişimidir⁶⁶. Metnimizde de aşağıdaki örneklerde tespit edilmiştir. Özellikle söz başındaki “k”ların “ħ”laşmasıyla ilgili Kaşgarlı Mahmud “kayu” kelimesinin “xayu” olarak söylemeleriyle ilgili yaptığı açıklamada “Oğuzlar ve Kıpçaklar خ ‘ya çevirirler” dedikten sonra onların “kızım” yerine “ħızım”, “ķanda” yerine “ħanda” şeklinde seslendirdiklerini ifade etmektedir⁶⁷. Ancak Eski Türkiye Türkçesinde söz başında böyle bir sızıcılaşmanın örneğine ancak birkaç kelimedede ve Azerbaycan sahasında rastlanmakta, Kıpçak Türkçesi metinlerinde ise bu değişimin daha fazla örneği görülmektedir⁶⁸.

aħçagünde	اجحه كونده	475	ħankur	حان قور	387
çaruħa	چاروħا	229	inaħ	ايناح	244
dodaħ	دودخ	389	oħdar	اوخدر	287
ħaradın	خره دين	55	tarħan	تارخان	281
ħaçmazgöl	حاحمر كل	420			

ñ > ğ

Köktürkçede bazı eklerde görülen bu ünsüz ayrışmasına bugün Kazan Tatar Türkçesinde yaygın olarak rastlanmaktadır⁶⁹. Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nden “ķaraġu”⁷⁰ “maġla-”⁷¹, “soġra”⁷², “saġa”⁷³ gibi pek çok kelimedede örneğine rastlanan bu ses değişimi defter

⁶⁵ Hayati Develi, “Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılmasında Morfolojik Esaslar”, *Türkbilgi*, 2002/4, s. 119.

⁶⁶ Karamanlıoġlu, a.g.e., s. 17.

⁶⁷ Besim Atalay, *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi*, III. Cilt, TDK Yay., Ankara, 1992, s. 218.

⁶⁸ Toparlı vd., a.g.e., s. 89-99.

⁶⁹ Mustafa Öner, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, TDK Yay., Ankara, 1998, s. 17-18.

⁷⁰ Toparlı vd., a.g.e., s. 127.

⁷¹ Toparlı vd., a.g.e., s. 175.

⁷² Toparlı vd., a.g.e., s. 238.

⁷³ Toparlı vd., a.g.e., s. 222.

coğrafyasının da belirgin özelliklerinden birini teşkil etmektedir⁷⁴.

mağladı	مغلادى	434	yalğuz	يالغوز	387
şoğul	صوغل	483	yalğuzba bağçı	يالغوزه باغچى	244
yalguz	نالکور	181			

r > l

Birkaç kelime “r”lerin “l”leştiği belirlenmiştir.

yangul	ينغول	20
ülkmez	اولکماز	131
şoğul	صوغل	483

z > s

Kelimenin sonunda görülen bu ses değişikliğini tanıtlayan örneklerin hem “z”li hem de “s”li örnekleri mevcuttur. Dolayısıyla mevzubahis ünsüzün yarı tonlu olduğunu da söylemek mümkündür. Kıpçak Türkçesinin belirleyici özelliklerinden biri olan bu değişim Ahıska Defterinde aşağıdaki örneklerde tespit edilmiştir.

ağusa	اغوشه	204	karagös	کره کوس	149
ayvas	انواس	182	ķaytmas	قیتماس	173
boğus	بوغوس	473	ķaytmas	قیتماس	283
karagös	کره کوس	55	oğusa	اوغوسه	61

Ünsüz Düşmesi

g > ø

Metnimizdeki kişi adlarında Eski Türkçedeki söz sonundaki “g”lerin büyük kısmının düştüğü görülmektedir. Ancak “çavlık, çavlığa, dirig, berklig” gibi bazı kelimelerde bu ses varlığını göstermektedir.

atalı	انالى	471	şarıbeg	صارى بك	383
aynalı keşiş	ابنالى كشيş	96	taşlıgöl	طاشلى كول	175

⁷⁴ Erdinç Demiray, *Ahıska Türkleri Ağzı*, yayınlanmamış doktora tezi, Kayseri, 2011, s. 131.

ağurlı	اغورلى	35	ulı	اولى	471
datlu	داتلو	68	ulı beg	اولى بك	49
sarıbeg	صارى بك	352			

h > ø

Bu ünsüz düşmesinin örneklerinin daha çok olduğu, tarihî Atabeg Yurdu topraklarının bugünkü ağızlarına bakıldığında müellifin bunlardan bir kısmını düzelttiği kanaati hasıl olmaktadır⁷⁵.

şamurad	شامراد	232	şanşa	شانشه	271
şanşa	شانشه	4	uluşa	اولوشا	327

Şekil Bilgisi Bakımından

1595 tarihli Ahıska Mufassal Defterindeki Türkçe eklere bakıldığında dönem ve coğrafya ile ilgili önemli ipuçları elde edilmektedir. Burada bölgedeki etnik yapının kimliğinin ortaya çıkması açısından özellikle Eski Türkiye Türkçesinden farklı şekilli ekler ele alınacaktır.

+A

Bu eklerin başında Eski Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ağızlarında yer almayan, kişi adlarının sonuna gelen +A ekidir. Eski Türkçede de kişi adlarına eklendiğini gördüğümüz bu ek⁷⁶ bugün de bölge ağızlarında görülmekte olup⁷⁷ defterdeki kişi adlarını Kıpçakçaya bağlamaktadır. Eke Memluk Kıpçaklarında da “baydara”, “beke”⁷⁸ gibi isimlerde rastlanmaktadır. Metinde aynı kişi adının bazen bu eki almış şekli bazen de almamış şekli yer almaktadır. Ekin sadece Türkçe kökenli kişi adlarına eklenmediği de görülmektedir.

⁷⁵ Sinan Uyğur, “Artvin İlinin Sarıbudak Köyünde Kullanılan Kişi Adları ve Bunlarda Meydana Gelen Ses Değişimleri”, *Diyalektolog*, Sayı: 7, Kış 2013, s. 85-86; Demiray, a.g.t., s. 141-142; Ahmet Bican Ercilasun, *Kars İli Ağızları*, TDK Yay., Ankara, 2002, s. 136-137; Efrasiyap Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, TDK Yay., Ankara, 1995, s. 197-198.

⁷⁶ Marcel Erdal, *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon*, Otto Harrassowitz-Wiesbaden, 1991, s. 56-57.

⁷⁷ Uyğur, a.g.m., s. 67.

⁷⁸ Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1999, s. 379-381.

atabig	اتابيك	224	şavuş	شاوش	121
bige	بيگه	184	şavuşa	شوشه	35
çavlık	جوليك	218	oğlana	اوغلانه	195
çavlığa	حاولغه	105	oğula	اوغوله	51
turaç	توراچ	303			
turaça	توراچه	220	oğusa	اوغوسه	61

+llg

Kıpçak Türkçesinde ek ekseri +ll ~ +lU şeklinde karşımıza çıkmaktadır⁷⁹. Ancak “g”li şekillerinin örneklerine de rastlanmaktadır. Defterdeki kişi adlarında da benzer bir durum söz konusudur. Aynı dönemde Çağatay Türkçesinde ise “g”li şekillerin hakim olduğu görülmektedir⁸⁰.

ağurlı	اغورلى	35	çavlığa	حاولغه	105
atalı	اتالى	471	datlu	داتلو	68
berklig	بركلگ	272	şavlı	شاولى	476
çavlık	جوليك	218	tirlig	تيرلىك	363

+gAn

Biri ince biri kalın sıradan ünlülerle iki örnekte karşımıza çıkan ek Eski Türkiye Türkçesinde +(y)An şeklindedir⁸¹. Harezmi ve Çağatay Türkçesinde +gAn şeklindedir⁸². Kıpçak Türkçesinde ise eke her iki şekilde de rastlanmaktadır⁸³. Ahıska Defterinde de ekin her iki şekliyle yapılmış kişi adlarına rastlanmasını Kıpçak Türkçesinin bu defterdeki tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür.

⁷⁹ Güner, a.g.e., s. 120-122.

⁸⁰ János Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, (Çev. Günay Karaağaç), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1988, s. 34; Mustafa Argunşah, *Çağatay Türkçesi*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, s. 104.

⁸¹ Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, 136.

⁸² Aysu Ata, *Çağatay Türkçesinin İlk Devresi Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*, Ankara Üniversitesi Yayinevi, Ankara, 2014, s. 103; Eckmann, a.g.e., s. 101.

⁸³ Güner, a.g.e., s.324-327.

görülgen	کورول كان	138
ğalagan	غلاكان	488

-geç

“-geç” zarf-fiil eki Harezmi, Kıpçak sahasında kullanılmaktadır. Eski Türkiye Türkçesinde kullanımı yok denecek kadar azdır⁸⁴. Metnimizde de bir örnekte karşımıza çıkmaktadır.

ölgeç	اولكاح	196
-------	--------	-----

+dIn

Ayrılma hâli ekine defterde hem +dAn hem de +dIn şeklinde rastlanmaktadır. Eski Türkiye Türkçesinde ancak kalıplaşmış birkaç kelimedede kullanılan bu ek de metnin dilini Oğuz lehçelerinden ayırmaktadır.

aladin	الادين	343	h̄aradın	خره دین	55
çordin	حوردين	412	molodin	مولودين	56
gezdin	گزدين	79	şahadın	شهادين	244

Söz Varlığı Bakımından

1595 tarihli Ahışka Mufassal Tahrir Defterindeki kişi adları Türkçe söz varlığı bakımından oldukça zengindir. Yapısının en az bir parçası Türkçe kökenli olan kişi adlarının çeşitli şekillerde yapıldığı görülmektedir. Kelime türü olarak ekseri isim, sıfat ve çekimli fiillerden oluşan kişi adları listesindeki isimlerin incelenmesiyle bölgedeki Türk varlığının kaynağı daha iyi anlaşılacaktır.

Defterde 16. yüzyıl mufassal tahrir defterleriyle ortak kişi adları olduğu gibi onlardan farklı Kıpçakçanın söz varlığıyla izah edilebilecek adlar da yer almaktadır. Aynı zamanda Kıpçakça adlar taşıyan bu ahalinin Hristiyan olduklarını ve başka Hristiyan unsurlarla birlikte yaşadıklarını defterdeki kişi adları ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Hristiyanlığa mahsus İbranice kökenli Yakob, Yosıp, Daniel, Simon,

⁸⁴ Nesrin Bayraktar, *Türkçede Fiilimsiler*, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 172-173.

Bartlome, Zakar, Gabriel gibi pek çok kişi adı defterde vardır. Ayrıca defterde Gürcüce, Ermenice, Arapça ve özellikle Farsça kişi adlarının kullanıldığı da görülmektedir. Son iki dil kaynaklı kişi adlarının Türkçe vasıtasıyla bölgede kullanıldığı, bunlarda meydana gelen ses değişimleri cihetiyle anlaşılmaktadır. Ancak defteri bunların dışında daha da mühim kılan şey buradaki Türkçe kişi adlarıdır. Yukarıda bahsedildiği üzere Kafkasların kuzeyinden Gürcistan coğrafyasına kesif kitleler hâlinde 1188 yılından itibaren gelip yerleşmeye başlayan Kıpçakların izlerinin takribi 400 sene sonraki defterde takip edilebiliyor olması Kıpçakların Gürcülerin arasında din değiştirmeye beraber bütünüyle eriyip gittikleri iddialarını çürütmektedir. Kısmî olarak Gürcüleşen ancak tipoloji olarak varlıklarını sürdüren ahalinin dilini etimolojik açıdan değerlendirdikten sonra Kıpçak ahalinin nerelerde Gürcüleştikleri belli olacaktır. Defterde Kıpçakların bölgeye gelip yerleşmelerinde ve Gürcistan siyasetinde etkili olan “Atrak”ın, “Ağbuğa”nın, “Kubasar”ın isimlerinin geçmesi ve 500 kadar Türkçe kelime ve ekle yapılmış kişi adının mevcudiyeti her hâlde bölgenin geçmişi açısından önemli verilerdir.

Rásonyi'nin “Kuman Özel Adları” adlı makalesinde Kumanlar arasında tespit ettiği yüz kadar kişi adından Apa, Balaban, Barak, Barkan, Beke, Belük, Berk, Buga, Bugaç, Çomak, Kaban, Kaçmaz, Kaplan, Kara, Karaça, Kaytar, Koça, Kurman, Közel, Kubasar, Kuman, Küre, Satan, Satuk, Sauk, Soñkur, Tatar, Tolmaç, Tuman, Ulaş, Uzur⁸⁵ olmak üzere otuz kadarının Ahıska Mufassal Tahrir Defterinde yer alması elbette bir rastlantı olarak açıklanamaz.

Aynı şekilde Kuzey Kafkasya'dan Suriye ve Mısır'a köle olarak getirilip Memluk Devletinde yönetici olan Kıpçaklarda görülen Akbuğa, Arslan, Ayna Beğ, Balaban, Baydara, Bayram, Belek, Canı Bek, Çerik, Dilenci, Elik, Gözel, İl Begi, Kaçmas, Kapan, Kara, Kara Arslan, Karaca, Karagöz, Karaman, Kazan, Korkmas, Oruç, Saruca, Satı, Satılmış, Sunkur, Surgatmış, Tagrı Bermiş, Tarhan, Temür, Togan, Tulu, Yağmur⁸⁶ gibi pek çok isim de defterimizde yer almaktadır. Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye'de “Düğün beleği” anlamıyla yer alan “çalavun”

⁸⁵ László Rásonyi, “Kuman Özel Adları”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl 1966-1969, s. 71-144.

⁸⁶ Sümer, a.g.e., s. 374-396.

kelimesinin⁸⁷ Memlûklerde⁸⁸ ve Ahıska Defterinde kişi adı olarak kullanımı da Ahıska ile Memluk coğrafyasının ortaklığını teşkil eden Kıpçakların varlığıyla açıklanabilir.

Ayrıca “boğaç”⁸⁹, “çala”⁹⁰, “daram”⁹¹, “ınaç”⁹², “kakalu”⁹³, “karıça”⁹⁴, “mağana<bağana”⁹⁵, “ömeke”⁹⁶, “savık”⁹⁷, “saraça”⁹⁸, “sorma”⁹⁹, “sorgat<soyurgat-”¹⁰⁰, “topaçı<topa+çı”¹⁰¹, “tumaçı<tuma+çı”¹⁰², “usana”¹⁰³, “yangul”¹⁰⁴ gibi Eski Türkiye Türkçesiyle değil de Kıpçak Türkçesiyle açıklanabilecek bir kısım kişi adı daha vardır ki bunlar Ahıska coğrafyasında 1595 tarihinde hangi Türk taifesinin mevcut olabileceğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Kavram Alanlarına Göre

Kişi adlarının çoğu doğrudan kişi adı olmayıp çeşitli alanlarla ilgili isim, sıfat, çekimli fiiller gibi anlam ve görev öğelerinden oluşmaktadır. Kişi adlarını oluşturan kelimeleri kavram alanlarına göre sınıflandırmak bir toplumun yapısı ve yaşayış biçimi, dünya görüşü, sosyal yaşamı, dili, kültürü, tarihi gibi birçok şeyle ilgili bilgilerin teşekkül etmesine zemin hazırlayacağından burada defterdeki kişi adları kavram alanlarına göre

⁸⁷ Atalay, a.g.e., s. 182.

⁸⁸ Sümer, a.g.e., s. 385; Ahmet Sağlam, “Moğol-İlhanlı Tahakkümünden Bağımsızlığa Giden Süreçte Memlûk Sultanı Nâsir Muhammed B. Kalavun’un Anadolu Beylikleri İle Münasebetleri”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2015, S. 14, s. 31.

⁸⁹ Cikia, a.g.e., s. 122; Toparlı vd., a.g.e., s. 33.

⁹⁰ Cikia, a.g.e., s. 113; Toparlı vd., a.g.e., s. 45.

⁹¹ Cikia, a.g.e., s. 165; Toparlı vd., a.g.e., s. 56.

⁹² Cikia, a.g.e., s. 244; Toparlı vd., a.g.e., s. 101.

⁹³ Cikia, a.g.e., s. 162; Toparlı vd., a.g.e., s. 123.

⁹⁴ Cikia, a.g.e., s. 190; Toparlı vd., a.g.e., s. 128.

⁹⁵ Cikia, a.g.e., s. 437; Toparlı vd., a.g.e., s. 21.

⁹⁶ Cikia, a.g.e., s. 200; Toparlı vd., a.g.e., s. 211.

⁹⁷ Cikia, a.g.e., s. 272; Toparlı vd., a.g.e., s. 229.

⁹⁸ Cikia, a.g.e., s. 143; Toparlı vd., a.g.e., s. 227.

⁹⁹ Cikia, a.g.e., s. 119; Toparlı vd., a.g.e., s. 239.

¹⁰⁰ Cikia, a.g.e., s. 345; Toparlı vd., a.g.e., s. 240.

¹⁰¹ Cikia, a.g.e., s. 462; Toparlı vd., a.g.e., s. 280.

¹⁰² Cikia, a.g.e., s. 287; Toparlı vd., a.g.e., s. 283.

¹⁰³ Cikia, a.g.e., s. 282; Toparlı vd., a.g.e., s. 294.

¹⁰⁴ Cikia, a.g.e., s. 20; Toparlı vd., a.g.e., s. 310.

tasnif edilmiştir.

Akrabalık ve Cinsiyet Adları

Aile, Türklerde önemli bir yere sahiptir ve Türkler aile yapıları sebebiyle büyük devletler kurmayı başarmışlardır. Bu sebeptendir ki aile içi münasebetleri gösteren isimler de kişilere ad olarak verilmektedir. Cinsiyet bildiren isimler de kişi adı olarak kullanılmaktadır.

ağabeg	اڭابېگ	482	kaduna	قادرانه	312
anahtatun	انا خاتون	285	kayın atası	قالین اتاسی	86
babacan	باباجان	281	keşiş oğlu	کیشیش اوغلی	96
delüoğlu	دلواوغلی	276	oğlana	اوغلانه	195
devlehtatuna oğlu	دولتخاتونه اوغلی	87	oğula	اوغوله	51
ertoğdı	ارطوغدی	392	yalaqçıoğlu	یالقچی اوغلی	100
güldede	گل دده	342	yavlı oğlu	باولی اوغلی	105

Bitki Adları

Az sayıda bitki adının da kişi adı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

ağaç	اڭاس	276	sögüde	سوکوده	64
budağ	بوداق	20	sögüde	سوکوده	375
mamuğa	ماموقه	19	yavam	یاوم	87
ömeke	اومکه	200			

Etnik İsimler

Yapılan taramada aşağıdaki listede yer alan etnik isimlerin kişi adı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunların bir kısmının da kişi adından ziyade aynı ismi taşıyanları birbirinden ayırmada kullanılan milliyetleri gösteren sıfatlar olduğu görülmektedir. Bölgenin bütününün Gürcü olduğunu iddia eden Gürcü alimlerin "Gürcü" etnik adının kullanımının sebebini açıklayabilmesi de gerekmektedir. Kişi adı ile birlikte kullanılan etnik aidiyeti gösteren sıfatın o kişiyi diğerlerinden ayırabilmesi için o çevrede az sayıda bulunması icabeder. Yani etnik çoğunluğun etnik aidiyetini gösteren millet adı ayırıcı vasfı

olmadığından kişi adlarında kullanılamaz. Bu bakımdan defterde Kıpçak adının geçmemesi şaşırtıcı değildir.

arab	عرب	458	oğusa	اوغوسه	61
arnavud alibeg	ارنود علی بك	454	tatar	تاتار	40
bayındur	بايندور	427	tatari	تاتاری	192
bulğar	بولغاز	502	türk	تورک	340
çerkes	چرکس	373	urumbeg	اورم بك	359
gürci	کورجی	350	urus	اوروس	436
gürci başıla	کورجی باصله	306	urusbeg	اورسبك	388
kuman	کومن	118			

Din ve İnançlarla İlgili Adlar

İnançlarla ilgili adların Türk toplumunda önemli bir yer tuttuğu görülür¹⁰⁵. 1595 tarihli Ahıska Mufassal Defterinde İslam ve Hristiyanlık öncesi inançların izlerini bulmak da mümkündür. Çocukların yaşaması için “satılmış”, “turmuş”, “tañrıvirmiş”, “virmiş” gibi isimlerin bu dönemde Anadolu’nun diğer yerlerinde de verildiği mufassal defterlerden anlaşılmaktadır. Müslüman birine ad verilmesi de İslamî adların kişi adı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunda civar Müslüman devletlerle olan münasebetlerin etkili olduğu söylenebilir.

allahvirdi	الله ويردى	356	şatu	صانو	446
bayram	بيرام	355	satubig	سانو بنگ	393
çalaba	چلابه	177	şatuğa	صانوغه	289
devalmaz	دوالمز	281	şahvirdi	شاهويردى	341
devbig	دوبنگ	391	şalabi	شلابى	107
hudavirdi	خداويردى	224	tañrıqulı	بكرقولى	281
kaama	قامه	482	tañrıvirmiş	بكرى ويرمش	278
oruç	اورج	343	turmuş	طورمش	361
oruçbeg	اورج بك	390	turmuşhan	طورمش خان	365
sat0anbeg	ساتان بك	471	ulu şeyh	اولوشیخ	234

¹⁰⁵ Dursun Zengin, *Türk Toplumunda Adlar ve Soyadları (Sosyo-Kültürel ve Bilimsel Bir Yaklaşım)*, Kurmay Yay., Ankara, 2014, s. 132-188.

şatılmış	صاتلمش	281	virmiş	ويرمش	348
----------	--------	-----	--------	-------	-----

Doğa Olayları

Bir kısım doğa olayı da kişi adı olarak kullanılmıştır.

toli	تولى	435	yağmur	بعمور	457
tuman	تومن	355	yel aldı	يل الدى	182

Eşya ve Alet Adları

Türklerde çeşitli eşya ve aletlerin adları da kişi adı olarak verilmektedir. Çocuk doğduğunda ilk görülen eşyanın adının ona ad olarak konmasının eski Türk ve Moğollarda yaygın bir uygulama olduğu bilinmektedir¹⁰⁶.

ayna	اينا	314	kuşak	قوسق	272
aynalı keşiş	ابنالى كشييش	96	mağana	مغانه	437
belik	بلىك	392	pirkazan	پيرقزان	430
çaruha	چاروخا	229	şal	صال	242
çomağa	چوماقه	191	salkazan	سالقزان	56
direk	دىرك	87	şıda	شىدا	422
kamçı	قامحى	205	tuğbeg	طوغبك	471
kazana çoban	قزانه چوبان	513	tułuñ	طولك	439
keçebaş	كچه باش	476	yulara	بولاره	204
közü	كوركو	422	zopa	زوبا	452
kurbeg	قوربك	353			

Hayvan Adları

İnsanlar çocuklarına genelde yırtıcı, güçlü hayvanların isimlerini verirler. Onların da taşıdıkları hayvan adına bağlı olarak güçlü olmaları

¹⁰⁶ Tuncer Gülensoy - Paki Küçüker, *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015, s. xiii.

arzu edilir¹⁰⁷. Eski Türkçe döneminde de hayvan adlarından türemiş kişi adları mühim bir yer tutar.¹⁰⁸ Metnimizde erkek adı olarak aşağıdaki hayvan isimlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu hayvan isimlerinden birkaçının Türkçe kökenli olmadığı bilirse de bunlar fonetik olarak Türkçeleştikleri göz önüne alınarak listeye eklenmiştir.

ağbuğa	اغبوغه	233	eşeke	اشكه	500
arşlan	ارصلان	225	gülaslan	كلاسلان	244
aşlan	اصلان	207	gülbarağa	كل براقه	446
aşlanbeg	اصلان بك	346	inüğe	اينوكه	322
aslanbeg	اسلان بك	371	kaplan	قپلان	394
ayuva	ايووا	129	kelebek	كلبك	172
babur	بابور	445	kökbüre	كوكبره	218
balaban	بلان	351	ķurbaķa	قوريقه	387
böbür	بوبر	473	şoğul	صوغول	483
çağal	چاغل	43	şagabüre	شغابره	168
davşan	داوشان	457	şahaşlan	شاه اصلان	350
eçkiyara	احكى ياره	97	toğan	توغان	206
emiraşlan	امراصلان	221	turaç	توراچ	303
enüğe	انوكه	28	turaça	توراچه	220
enük	انوك	391			

Hiyerarşi Adları

Defterde “beg ~ big”, “şavuş”, “er”, “emir”, “han”, “kul”, “mir”, “sultan”, “şah ~ şa”, gibi astlık üstlük bildiren kelimelerle kurulmuş pek çok kişi adı vardır. “Beg ~ big” unvanının Türkçe kökenli olmayan kişi adlarına da geldiği görülmektedir. Bunların sayısı hayli fazla olduğu için aşağıda sadece bir kısmı verilmiştir.

aşlanbeg	اصلان بك	346	oruçbeg	اورچ بك	390
alihan	اليخان	356	özbeg	اوزبك	360

¹⁰⁷ Gülensoy ve Küçüker, a.g.e., s. xi.

¹⁰⁸ Yunus Memmedli, “Eski Türkçede Şahıs Adları ve Unvanları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1994, Ankara, 1996, s. 105.

alibeg	الى بك	54	şaaşlan	شه اصلان	356
andonbeg	اندونبك	381	şabeg	شابك	290
atabig	اتايك	224	şahaşlan	شاه اصلان	350
bege	بكه	422	şahbeg	شاه بك	374
bigе	بيكه	184	şarıbeg	صارى بك	352
canbeg	جانبك	272	şaruhan	صاروخن	264
dimitrebeg	ديمتره بك	344	sarubeg	ساروبك	285
dolubeg	دولوبك	269	satanbeg	ساتان بك	471
elçibeg	الچى بك	457	şatarkül	صانار قول	128
emirhan	امرخان	356	satubig	سابونك	393
emiraşlan	امراصلان	221	şuvarkül	صوارقول	175
emirbeg	امربك	389	şavuş	شاوش	121
erbeg	اربك	244	şavuşa	شوشه	35
gözelbeg	كوزل بك	324	sübig	سونك	346
hankül	جان قولى	387	süiri	سواىرى	193
hankür	جان كوز	364	tuğbeg	طوغيك	471
hocañan	حوجه خان	86	tuřmişñan	طورمش خان	365
hocabeg	خوجه بك	313	tururbeg	بورربك	386
ilbeg	ادل بك	344	ulıbeg	اولى بك	49
izbeg	اىربك	389	uluñan	اولوخان	446
karabeg	قره بك	353	ulubeg	اولوبك	286
kulbeg	قولبك	375	urumbeg	اورم بك	359
kulıñan	قوليجان	297	urusbeg	اورسبك	388
mirbeg	ميربك	349	yulabig	بولانسك	347
miriñan	ميريخان	356	yurdbeg	يوردبك	343
ordubeg	اوردوبك	353			

İnsanın Maddi ve Manevi Bütünü Oluşturan Adlar

İnsanın maddi ve manevi bütünü oluşturan bazı kelimelerin de kişi adı olarak verildiği görülmektedir. Bunlardan “boğuz” kelimesi Kıpçak varlığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Eski

Türkiye Türkçesinde sadece Kelile ve Dimne'de tanıtılan¹⁰⁹ kelime Harezmi-Altınordu¹¹⁰, Kıpçak Türkçesi¹¹¹ ve Çağatay Türkçesinde¹¹² kullanılmaktadır. Bugün de Ahıska coğrafyasında "boğoz" olarak varlığını gösteren kelime¹¹³ bu ağız Oğuz grubu Türk lehçelerinden ayırt edici niteliğe sahiptir.

boğus	بوغوس	473	göngül	كونك	19
boğuz	بوغوز	473	kan	كان	309
boğaç	بوغاح	122	karıça	كاريجا	190
dodağ	دودخ	389	kayğ	كيغو	20
elyüz	اليوز	120	tamargüle demürçi	تارمركوله دمورجي	144
gevde	كوده	284	yoltamara	بول سمره	150
göküse	كوكوسه	60			

Kişiyeye Ait Maddi veya Manevi Nitelikler

Kişinin maddi ve manevi özelliklerinin ad olarak verilmesinin örneklerine Ahıska Mufassal Defterinde çokça rastlanmaktadır.

aruvça	اروحه	221	küçük	كوجك	395
ağurlı	اغورلى	123	küre	كوره	156
başan	بصان	349	narın beg	نارن بك	117
balaça	بالاحه	191	şavık	صاوبق	272
bilmiş	بيلمش	370	solak	سولاق	480
bolmuş	بولمش	465	şolağa	صولاقه	270
çavlık	جوليك	218	şaşar	شاشار	248
delü	دلو	270	tirilig	تيرليك	363
dereçe	دره حه	158	topal	توپال	477
görülgen	كورول كان	138	toraman	تورامان	370
gözel	كوزل	244	ulı	اولى	471
ınaç	ايناح	244	usana	اوصانه	282

¹⁰⁹ *Tarama Sözlüğü*, I. Cilt, TDK Yay., Ankara, 2009, s. 634.

¹¹⁰ Ünlü, *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, s. 105.

¹¹¹ Toparlı vd., a.g.e., s. 34.

¹¹² Ünlü, *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, s. 161.

¹¹³ Demiray, a.g.t., s. 288.

iriçe	اىرىچە	300	utanmaz	اوتانمىز	269
karabela	قارىبلا	323	uvak	اىوواك	387
koçakura	قوچەقورا	432	uzun	اورون	344
kolı kara	قولى قاره	106	üzmez	اورمز	387
korqmaz	قورقمىز	349	yalguz	يالغوز	144
koruqa	قاروقا	172	yaman	يامان	451
katıva	كابوا	130	yamana	يامنه	121
köse	كوسه	182	yüçe	بوچه	356

Maden ve Mineral Adları

Türklerde taş, kaya, maden adlarının da kişi adı olarak kullanıldığı bilinmektedir. İsim verilenle isim arasında kurulan ilişkiyle o ismi taşıyanın daha sağlam, sağlıklı olacağı inancı insanları buna sevk etmiş olmalıdır.

demüre	دموره	35	taşlıgöl	طاشلى كۆل	175
kaya	قيا	428	timür	تيمور	355
manğır	مانگر	153			

Mekân Adları

Bu adlar arasında doğrudan bir coğrafyaya verilen özel adlar olduğu gibi bir yerin genel adları da vardır. Bunlardan Türkistan ve Gürcistan ismi dikkat çekicidir. Bu isim Gürcüler tarafından verilmiş olsaydı her hâlde Gürcüceye uygun olarak “Sakartvelo” olması gerekmez miydi? Türkistan ismi ise göç edilen coğrafyaya özlem olarak konmuş olmalıdır. Ayrıca listede “Edil” adı da yer almaktadır ki Kıpçak boylarının bugün dahi kıyısında yaşadıkları bu nehrin onların hayatında ne kadar mühim bir yer işgal ettiğini göstermektedir. “Kâsım veled-i Buğaralu”, “Savalı”, “Savurlı veled-i Qolıqara” ise henüz İslamlaşma arefesinde olan bölgenin nerelerden göç aldığını gösteren dikkate değer isimlerdir.

buğaralu	بوچارلو	380	küre	كوره	156
darama	دارمه	165	savalı	سوالى	87

dereçe	دره حه	158	savurlı	ساورلی	106
edil	ادیل	379	tarla	تارلا	85
göle	کولا	204	taşlıgöl	طاشلی کول	175
gürcistan	کورحسان	132	türkistan	تورکستان	466
kurgan	کورغان	305			

Menşe Bildiren Adlar

Bir kişinin kimden ve nereden olduğunu ifade eden kişi adlarına Ahıska Defterinde rastlanmaktadır. Bu isimlerin daha ziyade ayrılma hâli eki ile yapılmış olduğu görülmektedir.

aladan	الادن	51	molodin	مولودین	158
aladın	الادین	343	ordan	اوردان	346
buharalu	بوحارلو	380	sarıdan	ساردان	311
çordin	حوردین	412	şarıdan	صاردان	109
erden	اردان	310	şarudan	صارودان	499
gezdin	کز دین	79	savali	سوالی	87
hıradın	خره دین	55	savurlı	ساورلی	106

Renk Adları

Renk adlarından ağ, ala, gök, kara ve sarı~saru ile kurulan bir hayli kişi adı olduğu görülmektedir. Bir kısmı lakaptan bozma bu isimlendirmede Türkçe ağırlığını hissettirmektedir. Defterde Gürcüce sadece “şav: kara” renk adı tespit edilebilmiştir.

ağbuğa	اغبوغه	233	ķaraman	قرمان	465
ağça	اغچه	466	ķarayigit	قره یگیت	288
ağçagünde	اجحه کونده	475	kökbüre	کوکبره	144
ala	الا	353	kökbüre	کوکبره	218
alaça	الاحه	356	şarıbeg	صارى بگ	383
alaçagörgi	الاجه کورکی	510	şarıdan	ساردان	109
aladan	الادن	51	şarubeg	صاروبگ	297
aladın	الادین	343	saradan	سرادان	355

alamana	المنه	283	sarali	سرالی	349
gökçe	كوكچه	300	sarıbeg	ساریك	274
kara	قرا	298	sarıdan	ساردان	311
karaaşlan	قره اصلان	347	sarıyar	شاری یار	389
karaoğlan	قره اوđلان	51	sarman	سارمان	199
karasultan	قره سلطان	497	saru	سارو	289
karayigit	قره یكیت	42	şaru gögiçe	صارو كوكیچه	133
karabeg	قره بك	353	şaruğan	صاروخن	264
karabela	قربلا	323	sarubeg	ساروبك	285
karaça	قره چه	274	şaruca	صاروچه	458
karagöz	قره كوز	114	şarudan	صارودان	499

Uğraşı Adları

Bazen kişi adlarının yerini o kişinin yapmış olduğu iç uğraş adı aldığı görölür. Bu bakımdan Ahıska Mufassal Defterinin zengin olduğu söylenebilir. Dönemin ekonomik uğraşlarını da göstermesi bakımından önemli olan bu adlar aşağıda verilmiştir.

anbarçı	انبارچی	220	ķulavuz	قولاوز	299
atabig demürçi	اتابيك دمورچی	418	ķurçı	قورچی	173
baytara	بايتاره	177	ķuyumçı	قيومچی	154
bostançı	بوستانچی	102	nağırçı	ناخرچی	213
dalçı	دالچی	355	oğdar	اوخدر	287
degirmençi	دكرمنچی	329	oķçı	اوķچی	28
demürçi	دمورچی	86	ťamdara	طمدره	317
dilbende	ديلبنده	241	topaçı	توباحی	462
dilençi	دلنچی	355	tumaçı	توماچی	287
dölençi	دولنچی	218	uzan	اوزان	281
elçibeg	الچی بك	457	uzana	اوزنه	268
ķalayçı	ķلايچی	87	yalaķıođlı	يالķی اوđلی	100
keçeçi	كحه حی	502	yalđuza bağçı	يالغوزه باđچی	182
keşiş	كشيř	87	yaraçı	ياراحی	73
keşişoğlı	كشيř اوđلی	96	görgi yeşiçeri	كوركی يکی چری	311

4.1.16. Yiyecek İçecek Adları

Az sayıda yiyecek içecek adının da kişi adı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

ayran	ایران	138
datlu	داتلو	68
sorma	صورمه	119

Zaman Adları

Az sayıda zaman adı da kişi adı olarak kullanılmıştır.

keşe	کشه	415	şavukyaz	صوقياز	423
şavukya	صوقيا	430	yaza	يازہ	66

Söz Dizimi Bakımından

DeFTERdeki Türkçe kökenli kişi adlarının bir kısmı tek bir kelimedenden bir kısmı da çeşitli söz dizimi kurallarıyla bir araya getirilmiş birden çok sözcükten oluşmaktadır. Kelime grubu şeklinde yapılan kişi adlarında Türkçenin söz dizimi kurallarının aksine bir dizim tespit edilememiştir. Bu, ahalinin Türkçeyi ana dili düzeyinde bildiğini ortaya koyan önemli bir göstergedir.

Sıfat Tamlaması

1595 tarihli Ahışka Mufassal DeFTERi'ndeki kişi adlarına bakıldığında bunların önemli bir bölümünün sıfat tamlaması şeklinde yapıldığı görülmektedir. Aynı ismi taşıyan kişilerin birbirinden ayrılmasında kişiler arasındaki çeşitli farkların ifadelendirilmesi eski Türkçe devresinden beri sık kullanılan bir adlandırma yöntemidir.

ağçagünde	اجه كونده	475	kulbeg	قوليك	375
alaça görgi	الاجه كوركي	510	pirkazan	پيرقزان	430
arnavud 'alibeg	ارنود على بك	454	şalugazan	صالوغزان	476
aynalı keşiş	ابنالی كشيş	96	şarıbeg	صارى بك	383
ağbuğa	اغبوغه	233	şarubeg	صاروبك	297
gürce başıla	كورجى باصله	306	şavukya	صوقيا	430
haçmazgül	حاحمر كل	420	şavukyaz	صوقياز	423
karaaşlan	قره اصلان	347	salqazan	سالقزان	56

ķaraođlan	ķre auğlan	51	saru gōđiķe	صارو كوķيķe	133
ķarasultan	ķre sltan	497	savukya	سوقيا	444
ķarabeg	ķre bk	353	ŗaaŗlan	ŗe avlan	356
ķarabeg	ķre bk	442	ŗađabũre	ŗe ŗađere	168
ķarabela	ķribla	323	ŗaŗlıgōl	ŗaŗlı كول	175
ķaragōz	ķre kuz	114	ulı beg	اولی بك	49
ķarayigit	ķre yikit	288	uluŗa	اولوŗa	327
ķocaķura	ķoķe qura	432	yolbasa	يول باسا	500
ķōkbũre	ķoķire	144	yoltamara	بول بمره	150

Belirsiz İsim Tamlaması

İki genel ismin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş belirsiz isim tamlamasında birinci isim ikinci ismin neyle ilgili, neye dair olduğunu gösteren niteleme sıfatı değerinde¹¹⁴ olup bu şekilde yapılan kişi adlarına da defterde rastlanmaktadır. Adlandırmada işlek bir yol olan belirsiz isim tamlamasıyla oluşturulmuş defterdeki kişi adları aşağıda verilmiştir.

ŗankulı	ŗan qulı	275	seferkulı	sefer qulı	278
ŗayın atası	ŗayın atası	86	sultankulı	sltan qulı	511
ağuzeri	auzeri	272	ŗaŗıŗkulı	ŗaŗıŗ qulı	281
devleŗŗatunaođlı	devleŗŗatuna oğlı	87	yalaķķiođlı	yalķķi oğlı	100
ķeŗiođlı	ķeŗiŗ oğlı	96	yavlıoğlı	balı oğlı	105
ŗahkulı	ŗah qulı	380	yolkulı	bol qulı	284

Unvan Grubu

Defterde bir unvanla bir isimden meydana gelmiş çok sayıda kişi adının olduğu görũlmektedir. Eski Tũrkçe devresinde de yaygın bir adlandırma şekli¹¹⁵ olan unvan grubunun bu kadar çok kullanılması ve Hristiyanlık isimleriyle de Tũrkçe unvanların kullanılması bize bölge ahalisinin etnik yapısı hakkında önemli ipuŗları sunmaktadır.

aŗlanbeg	avlan bk	34	ŗankũr	ŗan kuz	36
----------	----------	----	--------	---------	----

¹¹⁴ Muharrem Daŗdemir, *Oklama Yōntemiyle Tũrkçenin Yapısal-İŗlevsel Sōz Dimizi*, Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum, 2014, s. 53.

¹¹⁵ Ebũlfez Kulu Amanoğlu, "Eski Tũrk Onomastigi Őzerine", 3. *Uluslar Arası Tũrk Dil Kurultayı* 1996, Ankara, 1999, s. 111.

		6			4
		48			28
ağabeg	اغابك	2	hançula	جان قوله	4
					38
ağahan	اغاجان	86	hançur	حان قور	7
alibeg	الى بك	54	hoca han	حوجه خان	86
		35			27
alihan	اليخان	6	hocabeg	خوجه بك	9
		28			31
anahtatun	انا خاتون	5	hocabeg	خوجه بك	3
		38			34
andonbeg	اندونيك	1	ilbeg	ادل بك	4
		37			51
aslanbeg	اسلان بك	1	kazana çoban	قرانه چوبان	3
		38			10
atabig	اتابيك	1	kolı kara	قولى قاره	6
		41			26
atabig demürçi	اتابيك دمورجى	8	kulu sultan	قولى سلطان	4
		28			29
aylar naիրçi	ايلاز نخرجى	5	kuluhan	قوليجان	7
		34			32
azarbeg	ازار بك	7	kür melik	كور ملك	3
		35			34
azarbig	ازار بيك	3	mirbeg	مير بك	9
		38			35
badırbeg	بدر بك	3	mirihan	مير يخان	6
		27	muradhan	مرادخان	34
balbeg	بالك	9	gürci	كورجى	8
		48			34
basahan	باسه خان	5	muradhan	مراد خان	5
		48			37
begrehtatun	بكره خاتون	8	muştafa koca	مصطفى قوجه	4
		27			
canbeg	جان بك	2	narın beg	نارن بك	52
		39			27
çölbeg	حولك	8	ordubeg	اوردنگ	9
		27			39
davudbeg	دودك	9	oruçbeg	اورج بك	0
		34			36
devletbeg	دولت بك	7	özbeğ	اوز بك	0

devleḥatunaođı					39
ı	دولخاتونه اوغلی	87	saçıbeg	سحی بك	9
		34			38
dimitrebeg	دیمرتیه بك	4	sadbeg	سادبك	9
		28			28
diyarbeg	دیاریك	4	sarubeg	ساروبك	5
		37			26
dolıbeg	دولسك	4	saruḥan	صاروخن	4
		26			47
dolubeg	دولوبك	9	satanbeg	ساتان بك	1
		45			39
elçıbeg	الچی بك	7	satubig	سابونك	3
					29
elyazar ḳalayçı	الیازار قالی جی	96	şabeg	شابك	0
					37
elyesa keçeçi	الیسا کچه جی	96	şahbeg	شاه بك	4
		36			47
emirbeg gürci	امیربك كورجی	6	tuğbeg	طوغبك	1
		27			36
emirgöl	امرگل	5	ṭurmuşhan	طورمش خان	5
		28			38
emirgüzel	امر كوزل	1	tururbeg	تورربك	6
		37			27
emirzabeg	امررابك	4	tuşbeg	توسك	9
		24			35
erbeg	اربك	4	urumbeg	اورم بك	9
		28			38
erdana	اردانه	2	urusbeg	اورسبك	8
		34			47
ersenbeg	ارسنبك	7	velibeg	ولی بك	5
	كوركى پكى	31			18
görgi yeñiçeri	چری	1	yalğuzı bağçı	یالغوزه باغجی	2
		32			34
gözelbeg	كوزل بك	4	yurdbeg	یوردنك	3

Yönelme Grubu

Yönelme eki almış bir ad ögesinin başka bir ad ögesi ile oluşturulan

bu kelime grubuna¹¹⁶ iki yerde rastlanmıştır.

ķurabil	قوره نىل	122
yurdabeg	وردانك	395

Takisız İsim Tamlaması

Bir örnekte takisız isim tamlaması şeklinde oluşturulmuş isme rastlanmıştır.

keķebaş	كچه باش	476
---------	---------	-----

İsnat Grubu

Biri diğerine isnat edilen iki isim unsurundan oluşan kişi adı defterde bir örnekte görölmüştür.

ķolı ķara	قولى قاره	106
-----------	-----------	-----

Tekrar Grubu

Türkçede pek çok değişik şekilde ikileme yapılmaktadır. Ahıska Defterindeki kişi adlarında da yakın anlamlı kelimelerin tekrarı, aynı kelimenin tekrarı ve zıt anlamlı kelimelerin tekrarıyla oluşturulmuş yapılar görölmektedir.

ķamuryaş	حامرىاس	347	gelegidür	كلاكندور	173
dırdır	ديردير	346	gezegedür	كره كندور	460
dırdırgölmez	ديردير كولماز	352	edebula	اده بولا	485

Yüklemlemeyle Yapılan Adlar

Defterdeki kişi adlarından bazıları da bitimli/bitimsiz fiillere özne, nesne veya zarf eklenmesiyle oluşturulmuş cümle ve cümlemsi şeklindedir. Aşağıdaki örneklerden bunların çeşitli şekillerde yapıldığı görölmektedir.

Belirtisiz Nesne+Bitimli/Bitimsiz Fiil

ilaldı	ايل الدى	182
ilalmaz	ايلالمز	118

¹¹⁶ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 2010, s. 244.

Özne+Bitimli/Bitimsiz Fiil

allahvirdi	الله ويردى	356	şahvirdi	شاهويردى	341
erdoğan	ارطوغدى	392	şavirdi	شه ويردى	352
devalmaz	دوالمز	281	yavuzvirdi	يوزويردى	508
maralmaz	مرالمز	349	yel aldı	يل الدى	182
şahvirdi	شاهويردى	384			

Durum Zarfı+Bitimli Fiil

hoşgeldi	حوش كلدى	355
hoşgeldi	خوش كلدى	428
dırdırgülmez	ديردير كولماز	352

Sonuç

Osmanlılar tarafından 1478'den 1578'e kadar peyderpey fethedilen Atabeg Yurdu'nun büyük bir bölümünün tahriri 1595'te yapılmış olup bu defterin bir sureti Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğünde bir sureti de Tiflis'te Sakartvelos Sahlntsipu Muzeumide Turkuli Helnatseride bulunmaktadır. Osmanlı vergi kayıtlarının düzenli, sürekli ve ayrıntılı olması sayesinde Osmanlı öncesi hakkında pek bir bilgiye sahip olamadığımız coğrafyalar hakkında dönem itibariyle ayrıntılı malumat elde edilebilmektedir. Bu bakımdan burada bir cihetiyle ele alınan 1595 tarihli Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Ahışa adlı defterden dönemi itibariyle bölgede yaşayanların aidiyetleri ile ilgili önemli bir kısım bilgi ortaya çıkmıştır. 1828'den beri dünyanın dört bir yanına dağıtılmış Ahıska ahalisinin etnik yapısı üzerine tartışmalar yaşanmış; taraflar ekserisi Türkçe konuşan, bir kısmı Gürcüce, Lazca, Kürtçe, Ermenice konuşan bu ahalinin etnik kökeni ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Atabeg Yurdu'nu oluşturan bölgede bugün konuşulan Türkçenin ağızları üzerine yapılan çalışmalar, buranın bir ağız bölgesi olduğunu, bu ağızların her ne kadar çevre bölge ile münasebeti olsa da kendi içinde bütünlük arz ettiğini, dolayısıyla aynı ağız konuşucuları olarak buradaki ahalinin ortak bir maziye sahip olduklarını göstermektedir. Bu makalede incelenen Türkçe kökenli kişi adlarının ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz dizimi bakımından bugünkü Ahıska ağzı ile benzerlik arz etmesi de bölge ahalisinin tarihî süreç içinde çok değişmediğini göstermektedir.

Türkçe kökenli kişi adları topluca değerlendirilecek olursa,

1- Defterde bir kısmı veya tamamı Türkçe kökenli kelime veya ekin yer aldığı beş yüz kadar kişi adının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu sayıya Türkçenin fonetik yapısına uyarak Türkçeleşen Arapça, Farsça, İbranice, Ermenice, Gürcüce kişi adları dahil değildir.

2- Defterdeki beş yüzden fazla kişi adı Gürcü Türkologların iddia ettiği gibi diller arası kelime alışverişi olarak açıklanamaz. Kaldı ki 1578'de fethi tamamlanıp 1595 tarihinde tahriri yapılan bölgede 17 yıl bu değişim için de yeterli bir süre değildir. Defterde İslamlaşmanın olduğu "veled-i Abdullah" ifadesinden ve İslam olan kişilerin Arapça isimlerinin aslı imlâlarıyla kaydedilmesinden anlaşılmaktadır ve bu değişimin oldukça sathi olduğu görülmektedir.

3- Defterden Türkçe kökenli kişi adlarının İslam veya İslamlaşan ahalden ziyade Hristiyan ahali tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır. Köken itibarıyla Türkçe olan isimlerin bazen baba bazen oğul bazen de hem baba hem oğul ismi olarak kullanılması Ahıska halkının etnik yapısı bakımından manidardır. Ancak bu bilgi 1595 tarihinde Ahıska halkının hepsinin Türk, Gürcü, Fars, Arap, Kürt veya Ermeni olduğunu göstermez. Muhmeteldir ki sayılan milletlerin mümessilleri bu kitlenin içinde yekdiğeriyle birlikte yaşamaktaydılar.

4- Tespit edilen Türkçe kökenli kişi adlarından hareketle, bölgede yer alan Türk unsurunun kaynağı bu kişi adlarında görülen ses bilgisi, şekil bilgisi, söz varlığı ve söz dizimi özelliklerine binaen tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre bölge de kısmî Oğuz unsurundan bahsetmek mümkünse de esas kitlenin Kıpçaklardan oluştuğu anlaşılmaktadır.

5- Kişi adlarında ses bilgisi bakımından Kıpçakçanın tezahürü temayüller arasında $b > m$, $\ç > \ş$, $g > v$, $k > h$, $\ñ > \ğ$, $z > s$ ve çok heceli kelimelerin sonunda $u > ı$ değişimleri sayılabilir.

6- Şekil bilgisi bakımından sevimlilik eki +A'nın mevcudiyeti, ayrılma hâlinin hem +dAn hem -dIn ile gösterilmesi, geniş zaman sıfat-fiil ekinin -gAn'lı ve -(y)An'lı şekillisinin kullanılması, aynı şekilde +Ilg isimden isim yapım ekinin yanında +Il'lı ve +U'lu şekillilerinin bulunması, ayrıca -geç zarf-fiil eki ile kişi adının kurulması buradaki kişi adlarının Eski Türkiye Türkçesiyle değil de Kıpçak Türkçesiyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

7- Söz varlığı bakımından defterdeki kişi adları oldukça zengindir. Tarihî Kıpçak Türkçesinin söz varlığında tanıtlanmış pek çok kelime kişi adı olarak kullanılmıştır.

8- Söz dizimi bakımından ise birden fazla kelimedenden teşkil edilen kişi adlarında Türkçenin söz dizimi kurallarının cari olduğu görülmekte; bu da ahalinin –en azından bir kısmının- ana dili olarak Türkçe bildiğini apaçık göstermektedir.

Buraya kadar defterdeki Türkçe kökenli kişi adlarıyla ilgili elde edilen veriler ve çıkarımlar gösteriyor ki Atabeg Yurdu coğrafyasında 1578’den önce -yani Osmanlı fethi öncesinde- de Türkçe konuşan Hristiyan bir halk var idi ve bunların dili ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı cihetiyle Oğuz Türkçesinden ziyade tarihî Kıpçak Türkçesiyle irtibatlı idi. Bugün Atabeg Yurdu’nda yaşayan veya sürgün edilmiş halkın dilindeki Kıpçak Türkçesinin ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı özelliklerinin mevcudiyeti de hâlihazırda bu coğrafyada yaşayanların 1595’te kayda geçirilmiş halkla aynı olduklarını göstermektedir. Bu bakımdan defter Ahıska Türkleri ağzının ilk nümunelerini bize sunmaktadır.

Kişi Adları Listesi

abaşa	اباشه	192	alaça	الاحه	356
açar	احر	384	alaça görgi	الاجه كوركى	510
ağahan	اغاجان	86	aladan	الادن	51
ağabeg	اغابك	482	aladin	الادين	343
ağaş	اغاس	276	alamana	المنه	283
ağbuğa	اغبوغه	233	aldı	الدى	356
ağça	اغچه	466	alibeg	الى بك	54
ağurlı	اغورلى	35, 123, 225	alihan	الى خان	345
ağusa	اغوشه	204	alihan	اليخان	356
ağuzeri	اغورى	272	allahvirdi	الله ويردى	287, 356
ağçağünde	اجحه كونده	475	almaz	المز	380
ala	الا	353	anğmaz	انكمز	349
alabile	الابيله	220	anahatun	انا خاتون	285
			anbarçı	انبارچى	220

andonbeg	اندونبک	381	azık	اندق	66
ʿarab	عرب	458	babacan	باباجان	281
araç	اراحی	88	babur	بابور	445
aradı	اردی	391	baça	ناحا	296
arnavud	ارنود علی بک	454	badırbeg	بدر بک	383
ʿalibeg			balaban	بلبان	351
arşlan	ارصلان	225	balaça	بالاچه	191
aruvça	اروحه	221	balbeg	بالبک	279
aruz	ارور	287	barkan	بارکان	460
aruz	اروز	437	barkan	برکان	461
aslan	اصلان	207	barsağ	بارساق	281
aslanbeg	اسلان بک	371	başa	باشا	27
aşlanbeg	اصلان بک	346	basahān	باسه حان	485
aşut	اشوت	340	başan	باشان	349
atabegi	اتابگی	150	bayındur	بايندور	20, 427
atabig	اتابیک	224, 328, 343, 381	bayram	بیرام	355
atabig	اتابیک دمورجی	418	baytara	بایتاره	177
demürçi			begdüre	بکدوره	304
atalı	اتالی	471	bege	بکه	153
atrağa	اترغه	462	bege	بکه	422
aydın	ایندن	472	begreğhatun	بکره خاتون	488
aylar nağırçı	ایلار نخرجی	285	belek	بلك	272
aymaz	ایمر	284	belik	بلیک	392, 398
ayna	اینا	314	berklig	برکلیک	272
aynalı keşiş	اینالی کشیش	96	bige	بیگه	184, 246
ayran	ایران	138	bilmiş	بیلmiş	370
aytur	اینور	398	bize	بیره	291
ayuva	ایووا	129	böbür	بوپور	473
ayvas	ایواس	182	bolmuş	بولmuş	465, 483
azarbeg	ازربک	340	bölük	پولوک	329
azarbeg	ازاربک	347	börüçe	بروچه	479
azarbig	ازاربیگ	353	boğaç	بوغاح	122

bostançı	بوستانچی	102	datlu	داللو	68
bozar	بورار	374	davidgöl	داويدگل	375
bozardı	بورردی	19	daşan	داوشان	457
boğar	بوغار	278	davudbeg	دودنگ	279
boğus	بوغوس	473	degirmençi	دکرمنجی	329
boğuz	بوغوز	473	delü	دلو	270
buğaralu	بوچارلو	380	delüoğlu	دلواوغلی	276
budağ	بوداق	20, 22	demürçi	دمورچی	41, 86
buğaç	بوغاح	118	demüre	دموره	35
buluğdur	بولغدر	20	dereçe	دره حه	158
buluğlı	بولغلی	317	devalmaz	دوالمز	281
bulğar	بولغاز	502	devbig	دوبنگ	391
bordadi	بورددی	160	devleḥatun	دولتخاتونه	87
çabuka	چابوکه	223	aoğlı	اوغلی	
çağal	چاغل	43	devletbeg	دولتنگ	347
çala	چلا	113	dilbende	دیلبنده	241
çalaba	چالابه	60, 177	dilençi	دلنجی	355, 392
çalabi	چالابی	19	dimitrebeg	دیمتره بک	344
çamuryaş	حامریاس	347	dırdır	دیردیر	346
canbeg	جانبک	272	dırdır	دیردیر کولماز	352
çaruḥa	چاروئا	229	gölmez		
çavlık	چولیک	218	direk	دیرک	87
çavlığa	چاولغه	105	dirig	دیربک	237
çerkes	چرکس	373	diyarbeg	دیاربک	284
çölbeg	چولنگ	398	dodaḥ	دودخ	389
çomağa	چوماغه	191	dölençi	دولنجی	218
çordın	چوردین	412	dolıbeg	دولسنگ	374
çuba	حوبه	160	dolıbegi	دولیکى	241
çumar	خومار	279	dolmaz	دولمز	372
dalçı	دالحی	355	dölmeñ	دولمک	387
daman	دمانه	423	dölmez	دولمز	414, 452
darama	دارمه	165	dolubeg	دولوبک	269
			dölük	دولوک	392, 454

domar	دومار	387	erbeg	اربك	244
doral	دورال	359	erbeg	اربك	501
dündâr	دونداره	153	erbuğa	اربوقه	281
durali	دورالى	125	erçek	ارحك	281
durı	دورى	172	erdana	اردانه	282
düzere	دوراره	129	erden	اردان	51, 310
ebsem	ابسم	279	ersenbeg	ارسنبك	347
eçkiyara	احكى ياره	97	eşeke	اشكه	500
edebula	اده بولا	485	eşide	اشيده	188
edil	اديل	379	eslemez	اسلمز	350
eglemez	اكلمز	244	ğalagan	غالكان	488
ekindi	اكندى	397	ğazioğlan	عارى او غلان	439
elçibeg	الچى بك	457	gedmiş	كدمس	41
eligi	الكى	417	gelegidür	كلاكندور	173
elyazar	اليازار قالى	96	gevde	كوده	284
çalayçı	جى		geymez	كيمز	340
elyesa	اليسا كچه جى	96	gezdin	كزدين	79
keçeçi			gezgedür	كره كدور	460
elyüz	اليوز	120	göçere	كوچاره	120
embeg	ام بك	387	gökçe	كوکچه	300
emirhan	امرخان	356	göküse	كوكوسه	60
emiraşlan	امراضلان	221	göle	كولا	204
emirbeg	امربك	389	göngül	كونكل	19
emirbeg	اميربك	366	göngüle	كونكله	222
gürçi	كورجى		görçeke	كورچكه	222
emirçek	امرحك	347	görgi	كوركى يكى	311
emirgül	امركل	275	yeñiçeri	چرى	
emirgüzel	امر كوزل	281	görgin	كوركين	130
emirzabeg	امررابك	374	görülgen	كورول كان	138
emren	امرن	508	görür	كورور	21
enüge	انوكه	28, 317	gözel	كوزل	19
enük	انوك	391	gözel	كوزل	244
erçoğdı	ارطوغدى	392			

gözelbeg	كوزل بك	324	ırıma	ایریمه	129
gülâslan	کلاسلان	244	izbeg	ایزبک	389
gülbarağa	کل براقه	446	ğaduna	قادونه	312
gülbeg	کولبک	372	kakalu	کاکالو	162
güldede	کل دده	342	kalavun	کلون	473
gürçi	کورچی	350	ğalayçı	قلایچی	87
gürçi başıla	کورچی باصله	306	ğalkın	قلقان	456
gürçistan	کورحسان	132	ğama	قامه	482
ğaçmazgül	حاحمر کل	420	ğamçı	قامچی	205
ğanğula	جان قوله	284	kan	کان	309
ğanğulu	جان قولی	275, 387	ğanduralı	قندورالی	19
ğankur	حان قور	387	ğaplan	قیلان	394
ğankür	جان کوز	364	kapu	کابو	144
ğaradın	خره دین	55	ğara	قره	51,160
hezarbeg	هزاربک	442	ğara	قرا	298
ğoca ħan	حوجه خان	86	ğaraaşlan	قره اصلان	347
ğocabeg	خوجه بک	279	ğarabeg	قره بک	353, 442
ğocabeg	خوجه بک	313	ğarabela	قربلا	323
ğocagil	حوجه کل	97	ğaraça	قره جه	274
ğoşnazar	خوش نظر	488	karagös	کره کوس	55, 149
ğoşgeldi	حوش کلدی	355, 428	karagös	کراکوس	287
ğudavirdi	خداویردی	224, 488	ğaragöz	قره کوز	114
ilaldı	ایل الدی	182	ğaraman	قرمان	465
ilalmaz	ایلالمز	118, 300	ğarabaş	قره باش	266
ilalmaz	ایل المز	341	ğaraoğlan	قره اوغلان	51
ilbeg	الملک	272	ğarasultan	قره سلطان	497
ilbeg	ادل بک	344	ğarayigit	قره یگیت	42, 288
ingledi	انکلدی	274	karıça	کارچیچه	190
ınağ	ایناح	244	katıva	کابوا	130
inan	اینان	328	kaygu	کیغو	20
inüge	اینوکه	322	ğaytar	قیطار	347
iriçe	ایریچه	300	ğaya	قیبا	428

ķayın atası	قاین اتاسی	86	kuman	کومن	118
ķayıtdur	قاندور	183	ķura	قوره	218
ķaytmas	قیتماس	173, 283, 374	ķura	قورا	427
ķaytmaz	قیتمز	268	ķura bil	قوره بئل	122
ķazana	قزانه چوبان	513	ķurbaka	قوربکه	387
ķoban			ķurbeg	قوربک	353
ķeķebař	کچه ناش	476	ķurbeg	قوربک	462
ķeķeçi	کحه حی	502	ķurçi	قورحی	173
ķelebek	کلبک	172	kurġan	کورغان	305
ķeře	کشه	415	ķurı	قوری	477
ķeřiř	کشیř	87	kurman	کورمن	143
ķeřiřoġlı	کشیř اوġلی	96	kurman	کورمان	395
ķeykene	کی کنا	444	ķuřaķ	قوسق	272
ķocaķura	قوجه قورا	432	ķuyumçi	قیومچی	154
ķolı ķara	قولى قاره	106	kübe	کوبه	456
ķorķmaz	قورقمز	349	küçük	کوچک	395
ķorķud	قورقود	356	küdeş	کودش	41
ķorkmaz	قورقمز	278	kür melik	کورملک	323
ķoruķa	قاروķا	172	küre	کوره	156
ķozan	قوزان	20	kürere	کورره	296
köçüġ	کوحوح	329	mama	ماما	41
kökbüre	کوکبره	144, 218	mamaġül	ماماکل	243
köse	کوسه	182, 346	mamaġül	ماماکول	324
közġü	کورکو	422	mamiġül	مامی کول	420
ķubasar	قېسر	372	mamuķa	ماموقه	19, 191
ķula	قوله	160	manġır	مانکر	153
ķulavuz	قولاوز	299	maralmaz	مر المر	349
ķulbeg	قولبک	375	maġana	مغانه	437
ķulisultan	قولى سلطان	264	maġladı	مغدی	434
ķulıġan	قولیجان	297	mindı	مندى	358, 493
ķulu	قولو	182	mirbeg	میربک	349
			miriġan	میریخان	356

molodın	مولودين	56	sağul	ساغول	344
molodın	مولودين	158	şağa	صاقه	329
muradhan	مراد خان	345	şal	صال	242
muradhan	مرادخان	348	salkazan	سالقزان	56, 286
gürçi	گورجی		şaluğazan	صالوغازان	476
mustafa	مصطفى قوجه	374	saraça	سراجه	143
koça			saradan	سرادان	355
naիրի	ناخرجی	213	sarali	سرالی	349
narın beg	نارن بک	52, 117	şarıbeg	صاری بک	383
oğdar	اوخدر	287	şarıdan	ساردان	109
oqçı	او قجی	28, 379	sarıbeg	ساریبک	274
ögüne	اوکونه	88	sarıbeg	صاری بک	352
ölgeç	اولکاح	196	sarıdan	ساردان	311
omana	امانه	320	sarıyar	شاری یار	389
ömeke	امکه	200	sarman	سارمان	199
oñgul	اونگول	24	sarman	سرمن	471
ordan	وردان	346	saru	سارو	289
ordubeg	وردبک	279	şarubeg	صاروبک	297
ordubeg	وردوبک	353	sarubeg	ساروبک	285
oruç	اورج	343	saru göğiçe	صارو گوكيچه	133
oruçbeg	اورج بک	390	saruhan	صاروخن	264
özbeg	اوزبک	360	saruca	صاروچه	458
oğlana	اوغلانه	195	sarudan	سارودان	499
oğlanşa	اوغلانسه	474	şaşar	شاشار	248
oğula	اوغوله	51	satanbeg	ساتان بک	471
oğurur	اوغورور	441	şatarqul	صاتارقول	128
oğusa	اوغوسه	61	şatılmış	صاتلمش	281, 283
pirkazan	پيرقزان	430	şatu	صابو	446
saçak	صحك	389	satubig	سانو بک	393
saçıbeg	سحی بک	399	satuğa	صابوچه	289
sadbeg	سادبک	389	savalı	سوالی	87
sagu	ساکو	464	şavıq	صاویق	272
sağu	صغو	20			

şavukya	صوقيا	430	şavlı	شاولی	476
savukya	سوقيا	444	şavuş	شاوش	121
şavukyaz	صوقياز	423	şavuşa	شوشه	35
savurlı	ساورلی	106	şıda	شیدا	422
savurmañ	ساورمك	207, 479	tadagül	باده كول	282
seferkılı	سفرقولی	278	tamargüle	نماركوله	144
söğüde	سوكوده	64	demürce	دمورجی	
söğüde	سكوده	375	şambara	طمدره	317
şoğul	صوغول	483	tañırıkılı	بكرقولی	281
solak	سولاق	480	tañırvirmiş	بكری ویرمش	278
şolağa	صولاقه	270	taşan	طابان	421
sorğat	سورغات	345	tarhan	تارخان	281
sorma	صورمه	119	tarihan	نارحان	272
sultan kılı	سلطان قولی	511	tarla	تارلا	85
şuvarkul	صوارقول	175	taşlıgöl	طاشلی كول	175
sübig	سوبك	346	tatar	تاتار	40
süiri	سواری	193	tatari	تاتاری	192
şaaşlan	شه اصلان	356	timür	تیمور	355, 363
şabeg	شابك	290	tirlig	تیرلیك	363
şagabüre	شغابره	168	toli	تولی	435
şahkılı	شاه قولی	287	topacı	توباحی	462
şahkılı	شاه قولی	380	topal	توبال	477
şahaşlan	شاه اصلان	350	toraman	تورامان	370
şahadın	شهادین	244	töre	توره	503
şahbeg	شاه بك	374, 482	toğan	توغان	206
şahvirdi	شاهویردی	341	ţuluñ	طولك	439
şahvirdi	شهویردی	384	ţurmiş	طورمش	361
şalabi	شلابی	107	ţurmişhan	طورمش خان	365
şalka	شالكه	162	ţuğbeg	طوغبك	471
şamurad	شامراد	232	tuma	توما	466
şavirdi	شه ویردی	352	tumaçı	توماچی	287
şavlı	شولی	413	tuman	تومن	355, 411

turaç	توراچ	303	uzana	اوزنه	268
turaça	توراچه	220, 221	uzun	اورون	344, 379
turalı	طورالی	345, 427	uzuna	اوزونه	316
turbeg	توربک	379	ülkmez	اولکمز	20
türk	تورک	340	ülkmez	اولکماز	131
türkistan	تورکستان	466	ürkmez	اورکمز	354, 462
tururbeg	تورربک	386	üzmez	اورمز	384, 387
tuşbeg	توشبک	279	velibeg	ولی بک	475
uğamış	روعامش	182	viridi	ویردی	345
uzur	اودور	172	virmiş	ویرمش	348, 373
ulaş	اولاش	274	virmiş	ویرمش	373
ulı	اولی	471	yağmur	نعمور	457
ulı beg	اولی بک	49	yağduğa	ناقدوغه	264
ulu şeyh	اولوشیخ	234, 296	yadar	بادار	205
uluhan	اولوخان	446	yalakçıoğlu	یالقچی اوغلی	100
ulubeg	اولوبک	286	yalguz	یالگور	181
uluşa	اولوشا	327	yalğuz	یالغوز	144, 204
urmaz	اورمز	297, 355	yalğuz	یالغوزه باغچی	182
urmaza	اورمزه	329	bağcı		
ursun	اورسون	389	yaltuz	یالتور	367
urulmuş	ادرلمس	360	yaman	یامان	451
urumbeg	اورم بک	359	yamana	یامنه	121
urus	اوروس	436	yamana	یامانه	122
urusbeg	اورسبک	388	yangul	ینگول	20
usana	اوصانه	282	yaraçı	ناراحی	73
usladuñ	اوسلادوک	261	yaralı	یارالی	427
uslamadum	اوسلمدم	352	yaramaz	نارامز	260
utanmaz	اوتانمز	146, 269	yaramış	پارامش	350
uvak	اواک	387	yarbig	ناریبک	289
uvam	اووام	315	yavam	ناوم	87
uvan	اوان	363	yavlioğlu	باولی اوغلی	105
uzan	اوزان	281	yavuzviridi	یوزویردی	508

yaza	يازہ	66	yüçe	يوحه	356
yel aldı	يل الدى	182	yulabig	بولابىك	347
yelmez	يلمز	472	yulara	بولاره	204
yolkula	بول قوله	276	yurdabeg	بوردابىك	395
yolkulu	بول قولى	284	yurdbeg	بورديك	343
yolbasa	بول باسا	500	zarhoş	زارخوش	129
voltamara	بول نمره	150	zopa	زوبا	116, 452

Kaynaklar

Açıkkel, Ali, "Artukabad Kazasında Türk Kişi Adları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, Elazığ, 2003, s. 305-335.

Amanoğlu, Ebülfez Kulu, "Eski Türk Onomastigi Üzerine", *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Ankara, 1999, s. 109-116.

Argunşah, Mustafa, *Çağatay Türkçesi*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013.

Ata, Aysu, *Çağatay Türkçesinin İlk Devresi Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 2014.

Atalay, Besim, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, III. Cilt, TDK Yay., Ankara, 1992.

Aydın, Ahmet, "Ağrı Civarında Kişi Adları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2009, Sayı 13, Erzurum, s. 227-236.

Baskakov, Nikolay Aleksandroviç, *Türk Dillerinin Tarihî-Tipolojik Sesbilimi*, (Çev. Kenan Koç – Oktay Selim Karaca), Multilingual Yay., İstanbul, 2006.

Bayraktar, Nesrin, *Türkçede Filimsiler*, TDK Yay., Ankara, 2004.

Berdzenişvili, Nikoloz ve Simon Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, Sorun Yay., İstanbul, 2000.

Caferoğlu, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1993.

Cikia, Marika, "Gürcistan Vilayeti'nin Mufassal Defterinde (1595) Kullanılan Öz Türkçe Adlar", *XIII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999)*, Ankara, TTK Yay., s. 1519-1523.

Cikia, Sergi, *Gurcistanis Vilaietis Didi Davtari*, I. Cilt, İzdatelstvo Akademii Nauk Gruzinskoy SSR, Tbilisi, 1947.

Clauson, Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford At The Clarendon Press, London, 1972.

Daşdemir, Muharrem, "Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dimizi", Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum, 2014.

Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Ahışa, TADB.TTD 130, 1595.

Demiray, Erdinç, *Ahışka Türkleri Ağzı*, yayınlanmamış doktora tezi, Kayseri, 2011.

Develi, Hayati, "Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılmasında Morfolojik Esaslar", *Türkbilig*, 2002/4, s. 117-124.

Eckmann, János, *Çağatayca El Kitabı*, (Çev. Günay Karaağaç), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1988.

Ercilasun, Ahmet Bican - Ziyat Akkoyunlu, *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâti't-Türk*, TDK Yay., Ankara, 2014.

Ercilasun, Ahmet Bican, *Kars İli Ağızları*, TDK Yay., Ankara, 2002.

Erdal, Marcel, *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon*, Otto Harrassowitz-Wiesbaden, 1991.

Gemalmaz, Efrasiyap, *Erzurum İli Ağızları*, TDK Yay., Ankara, 1995.

Gökbel, Ahmet. *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000.

Gülensoy, Tuncer ve Paki Küçüker, *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015.

Gümüş, Nebi, *XVI. Asır Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, basılmamış doktora tezi, İstanbul, 2000.

Güner, Galip, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013.

Hazar, Mehmet, "Artukoğulları Zamanında Dedekorkut Kitabı'ndaki Kişi Adları", *Turkish Studies*, Volume 3/1, Winter 2008, s. 22-33.

Janashia, Marine, "Gürcü Dilindeki Türkçe Kökenli Özel İsimler", (Çev. Ali Ertuğrul ve Alexander Chulukhadze), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkoloji Dergisi*, Sayı 17, 2010, s. 115-129.

Karamanlioğlu, Ali Fehmi, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara, 1994.

Kartlis Tskhovreba, (A History of Georgia), Trans.: Dmitri Gamq'relidze, Ed.: Roin Metreveli and Stephen Jones, Georgian National Academy of Sciences, Artanuji Publishing, Tbilisi, 2014.

Kırzioğlu, Fahrettin, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, TTK Yay., Ankara, 1992.

Korkmaz, Zeynep, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 2010.

Kurt, Yılmaz, "1525 Tarihinde Adana Sancağında Türkçe Kişi Adları Üzerine", *BALTAM Türklük Bilgisi 2*, Balkan Turkoloji Araştırmaları Merkezi, Prizren, Mart-2005, s.72-83

Memmedli, Yunus, "Eski Türkçede Şahıs Adları ve Unvanları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1994*, Ankara, 1996, s. 95-110.

Menabit, Ciden Sena, Yazılı ve Sözlü Kaynaklara Dayalı Romanya Türklerinin Dili ve Söz Varlığı, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 2006.

Murtazayeva, Nazmiye, *Kırım Türkçesi Romanya Köstence Ağzı*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya, 2010

- Öner, Mustafa, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, TDK Yay., Ankara, 1998.
- Paçacıoğlu, Burhan, *Türkçenin VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*, Kesit Yay., İstanbul, 2016.
- Pritsak, Omeljan, "Polovetsler ve Ruslar", (Çev. Eşref Bengi Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 94, Şubat 1995, s. 153-169.
- Rásonyi, László, "Kuman Özel Adları", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl 1966-1969, s. 71-144.
- Sağlam, Ahmet, "Moğol-İlhanlı Tahakkümünden Bağımsızlığa Giden Süreçte Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed B. Kalavun'un Anadolu Beylikleri İle Münasebetleri", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2015, S. 14, s. s. 29-50.
- Subaşı, Ömer, "XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hâkimiyeti", *Turkish Studies*, Volume 8/5, 2013, s. 705-731.
- Subaşı, Ömer, *Gürcü-Moğol İlişkisi -Güney Kafkasya 1220-1346-*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2015.
- Sümer, Faruk, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1999.
- TDK, *Tarama Sözlüğü*, 1-8. Cilt, TDK Yay., Ankara, 2009.
- Tellioğlu, İbrahim, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yay., Trabzon, 2007.
- Tellioğlu, İbrahim, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Serander Yay., Trabzon, 2009.
- Timurtaş, Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994.
- Toparlı, Recep vd., *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 2003.
- Toparlı, Recep, *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin*, TDK Yay., Ankara, 1992.
- Uygur, Sinan, "Artvin İlinin Sarıbudak Köyünde Kullanılan Kişi Adları ve Bunlarda Meydana Gelen Ses Değişimleri", *Diyalektolog*, Sayı: 7, Kış 2013, s. 63-104.
- Ünlü, Suat, *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yay., Konya, 2013.
- Ünlü, Suat, *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yay., Konya, 2012.
- Vural, Hanifi ve Recep Toparlı, *Kıpçak Türkçesi*, Seyran Yay., Sivas, 2000.
- Zengin, Dursun, *Türk Toplumunda Adlar ve Soyadları (Sosyo-Kültürel ve Bilimsel Bir Yaklaşım)*, Kurmay Yay., Ankara, 2014.
- Zeyrek, Yunus, *Posof'un Çizgileri*, Kozan Ofset, Ankara, 2004.